

Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Konularının Doktora Tezlerindeki Yeri ve Son Dönem Konu Eğilimleri (1982-2020)*

Murat TUĞLUCA**

orcid/0000-0002-4472-1059

Öz: Bu çalışmanın amacı Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi kapsamına girebilecek konuların son yıllarda yapılan doktora düzeyindeki tez çalışmalarında nasıl yer edindiğini ve bunlardan nasıl bir profil çıkabileceğini görmektir. Bu maksatla çalışmada; YÖK'ün kurulduğu, tüm üniversitelerin bir çatı altında birleştirildiği ve aynı zamanda müessese anabilim dalının da YÖK tarafından kabul edildiği 1982 yılından itibaren Türk üniversitelerinde bu anabilim dalının kapsamına girebilecek türde konuların ele alındığı doktora tezleri incelenmiştir. Ancak burada anabilim dalına değil konulara odaklanılmıştır. Ayrıca tezlerin nitelikleriyle de ilgilenilmemiştir. Zira onca tez içeriğinin bu sınırlı çalışmada değerlendirilmesi mümkün değildir. İçerikle; sadece tezlerin müessese anabilim dalının konularına girip girmediği ve giriyorsa da tasnif yapabilecek kadarıyla ilgilenilmiştir. Çalışmada elde edilen veriler kantitatif bir yöntemle incelemeye tabi tutulmuştur. Bu bağlamda YÖK Ulusal Tez Merkezi internet sayfasında tarama yapılarak 1982 ilâ 2020 yılları arasında Osmanlı tarihiyle ilgili üretilmiş tezler içerisinden müessese anabilim dalıyla ilişkilendirilebilecek olanlar tespit edilmiştir. Buradan elde edilen istatistiki verilerle Osmanlı müessese ve medeniyeti kapsamında incelenebilecek konuların son 39 yılda nasıl bir profil çizdiği ortaya konulmuştur. Buna göre; bu sürede tarihle ve Osmanlıyla ilgili üretilmiş doktora tezlerinin yarısı Osmanlı müesseseleri ve medeniyetiyle ilişkilendirilebilir. Bunlar içerisinde ilim, bilim, kültür ve edebiyatla ilgili tezler %27 oranla en fazla incelenen türde konular olmuştur. Ardından kurumlar (%17), sanat ve mimari (%16), merkez dışı (taşra) bölgelere dair incelemeler (%16), toplum (%10), biyografi (%5), hukuk (%4), iktisat (%4) ve kaynaklar (%1) şeklinde bir sıralama gerçekleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Tarihi Araştırmaları, Teşkilat Tarihi, Medeniyet Tarihi, Doktora Tezi, Anabilim Dalı

* Bu çalışmanın bir versiyonu, Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nün kuruluşunun 50. yılı münasebetiyle 6-7 Aralık 2021 tarihleri arasında düzenlenen "Türkiye'de Tarih Araştırmaları ve Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü Sempozyumu"nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, tugluca@gmail.com

The Position of the Subjects of the History of Ottoman Institutions and Civilization in Doctoral Dissertations and Recent Subject Trends (1982-2020)

Abstract: The aim of this study is to see how the subjects that could be included within the scope of the History of Ottoman Institutions and Civilization have been included in the thesis studies at the doctoral level in recent years and what kind of a profile can be derived from them. For this purpose, this study examines the PhD thesis in Turkish universities since 1982, when the Council of Higher Education (CHE) was established, all universities were united under the same roof, and at the same time the department of institution was accepted by CHE. Here, the focus is not on the department but on the subjects. Additionally, the quality of the theses was not the actual focus of the study. Because it is not possible to evaluate the content of all these theses in this limited study. About the content, the study only focuses whether the theses fall under the subjects of the department and if so, only on the extent that they can be classified. The data obtained in the study were analyzed with a quantitative method. In this context, a search was made on the website of the National Thesis Center of the Council of Higher Education (YÖK-Tez) and the theses produced between 1982 and 2020 on Ottoman history were identified among the ones that could be associated with the department of the institution. With the statistical data obtained here, the profile of the subjects that could be analyzed within the scope of Ottoman institutions and civilization in the last 39 years has been revealed. Accordingly, half of the PhD thesis on history and Ottoman Empire written during this period can be associated with Ottoman institutions and civilization. Among these, theses on science, culture and literature have been the most analyzed type of subjects with a rate of 27%. This was followed by institutions (17%), studies of the non-central regions (16%), art and architecture (16%), society (10%), biography (5%), law (4%), economics (4%) and sources (1%).

Keywords: Ottoman Studies, history of organization, history of civilization, PhD thesis, Department

Extended Summary

Purpose

The purpose of this study is to determine the position of the issues that may fall within the scope of the History of Ottoman Institutions and Civilisation in the field of historical research. The date delimitation of the study was determined as 1982-2020, and the limitation of the material to be obtained data was determined as doctoral theses. Therefore, among the doctoral theses produced in Turkish universities related to history and the Ottoman Empire between the selected years, the theses that contain topics that can be included in the scope of the Ottoman institution and civilisation have been identified. In this study, it is aimed

to make a classification attempt for the theses identified, thus, to profile the last 39 years and to see the trends in the field through doctoral theses.

Method

Analysing such a large period of time from a large set of sources makes it almost impossible to make an in-depth analysis of the content of the theses. Therefore, the study attempts to make a quantitative evaluation based on numerical data. With this method, a general profile was determined, and trends were attempted to be identified. In order to do this, the 39 years were divided into 10-year periods, all theses that could be related to history in this period were examined and identified from YÖK-Tez, (National Thesis Center of the Council of Higher Education), the theses containing the subjects of Ottoman institutions and civilisation were brought together and finally the theses were classified according to their subjects. Thus, with the classification obtained, the relevant trends of the issues related to the institution were revealed.

Results and Discussion

In line with the above-mentioned purpose and method, a kind of subject categorisation has been made in this study. Although the framework drawn by the History Department of Istanbul University in 1961 for the subjects that can be studied in this chair was taken as a basis in the cataloguing process, a new framework was created for this article as follows: 1) institutions and organisations 2) studies of the non-central regions 3) science, culture and literature life, 4) art and architecture, 5) society, 6) biographies, 7) law, 8) economics, 9) sources.

Although classical period organisations usually come to mind when it comes to institutional historiography, it has been observed that a significant part of the theses on institutions are oriented towards the Modern Age. From the 1980s to the 2010s, the general trend has been to analyse the main institutions of the Ottoman Empire. In the 2010s, while the concentration on the main topics continued, in parallel with the increase in the number of theses, the diversity of topics increased tremendously and almost every type of institution became the subject of study. In this process, although interdisciplinary studies have been widely involved, comparative studies have almost never been carried out.

The tendency of institutional studies to shift towards the modern period seems to be valid for provincial studies as well. Quite a number of theses and dissertations have been conducted on the provinces. In general, the provinces within the borders of today's Republic of Turkey have been analysed more than the others. The fact that a considerable amount of work has been done on the provinces has led to theses that are repetitive in terms of content from time to time. Therefore,

new approaches, different problematics, interdisciplinary endeavours and, most importantly, comparative studies should be tried more in provincial studies.

Studies in fields such as science, science, culture, literature, art and architecture have generally been carried out by many different disciplines other than history. This is the main reason for the high number of thesis topics on Ottoman institutions and civilisation in this study.

In general, ethnic and social elements and theses on social life seem to be prevalent. In the 2010s, there is a noticeable shift towards ethnic elements, women's studies, migration and mysticism.

In biographies, the lives of statesmen, commanders, sultans, architects, artists, clergymen, scientists, thinkers and historians were analysed. Among these, statesmen have always attracted the most attention.

Topics related to economic history such as trade, industry, agricultural production, financial system and transportation are examined.

Historical materials have received almost no attention as a doctoral thesis. Another subject in need of attention has been historical geography.

Conclusion

In this study, almost half of the theses, which exceeded four thousand in number, were found to be related to the subjects of the department of institution. The main reason for the emergence of such a ratio is that only the subject matter of the theses has been focussed on. In other words, it was not considered whether the theses were produced by other departments of history or by other disciplines, but only whether the subject of the thesis could be included within the scope of the field of Ottoman institutions and civilisation. In this respect, theses produced by disciplines such as literature, architecture and fine arts, as produced by New Age or Modern Age departments are included in the scope of the institution. Besides, in a historical study, when the subject is the Ottoman Empire, there is not much difference in terms of methodology and resources between the institution and the New Era or Moder Age departments. Moreover, there is a need for much more co-operation between these fields rather than divergence. When the intertwined content of the fields is added to this, it seems essential to raise the institutional studies to the level of interdisciplinary studies by including other disciplines, let alone collaborative studies. In this way, it may become possible to obtain more comprehensive and more significant studies. This approach will perhaps provide more opportunities to determine the course of institutional studies and to propose new initiatives. In fact, it has been observed in this study that Ottoman institutional studies in Turkey have reached a certain level. Undoubtedly, more interdisciplinary and comparative analyses of these topics are of great importance for the development of Turkish historiography and institutional studies. Undoubtedly, the way out of seeing the Ottoman Empire and

its institutions as unique in history and isolated from the world is through comparative studies.

Giriş

Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihini bir kürsü olarak İstanbul Üniversitesi Tarih bölümü öğretim üyeleri kurmuştur. 1923-1961 sürecinde Ahmet Refik, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Cavid Baysun, Tayyib Gökbilgin, Ömer Lütfi Barkan gibi duayenler çeşitli isimler altında Osmanlı teşkilatı ve medeniyetine ilişkin dersler vermişlerdir. Alana olan ilgi sadece ders düzeyinde kalmamış ve zamanla çeşitli araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Özellikle Gökbilgin'in çalışmaları bu alana yönelmiştir. Gökbilgin, alanda gelişmenin yolunun kürsüleşmekten geçtiği düşüncesiyle kürsüleşme çalışmalarını başlattı. Gökbilgin'de Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi alanının siyasi tarihten ayrı bir kürsü halinde teşkilatlanması hususunda fikri bir temayül oluşmuştur. Dünyadaki bu alanda yaşanan gelişmeleri de takip eden Gökbilgin, Mükrimin Halil Yinanç ve Cavid Baysun'un gayretleriyle 1961'de Edebiyat Fakültesi bünyesinde Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsü (bundan sonra "müessese anabilim dalı", "müessese alanı" ya da "müessese" şeklinde kısaltılacaktır.) resmen kurulmuştur. Gökbilgin 1977'de emekli olana kadar kürsü başkanlığını yürütmüş, ardından Mübühat Kütükoğlu kürsü başkanı olmuştur. 1982'de kurulan Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), aynı yıl yaptığı düzenlemeyle müessese anabilim dalını Tarih bölümünün anabilim dallarından birisi olarak kabul ve ilan etmiştir. Ancak kısa bir süre sonra YÖK bu anabilim dalını kaldırmaya kalkışmışsa da Kütükoğlu'nun çabalarıyla bu girişim engellenmiştir. Sonrasında İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nün ortaya koyduğu model Türkiye'de açılan yeni üniversitelerin bazılarında aynı adlı anabilim dalının oluşmasında örnek olmuştur. Bu alan halen Üniversiteler Arası Kurulda (ÜAK) ve YÖK'te "Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti" adıyla doçentlik bilim alanı olarak varlığını sürdürmektedir (Terzi, 2004: 286-288, 291-293).

Özellikle son yıllarda üniversitelerin tarih bölümlerinde müessese anabilim dalının sayısının arttığı memnuniyet verici şekilde gözlenmektedir. Her ne kadar çoğu bölüm yeterli öğretim üyesine sahip olmasa da alanda kadrolaşma açısından gözle görülür bir artıştan bahsedilebilir. Tespit edilebildiği kadarıyla Türkiye'de İstanbul Üniversitesi dışında şu üniversitelerde müessese ana bilim dalı bulunmaktadır: Adıyaman, Afyon Kocatepe, Ankara Sosyal Bilimler, Ankara Yıldırım Beyazıt, Aydın Adnan Menderes, Balıkesir, Balıkesir, Bandırma Onyedi Eylül, Bartın, Bayburt, Bitlis Eren, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Eskişehir Osmangazi, Gaziantep, Hacettepe, Harran, İstanbul Medeniyet, İzmir Bakırçay, İzmir Kâtip Çelebi, Kahramanmaraş Sütçü İmam, Karamanoğlu Mehmetbey, Kayseri, Kırşehir Ahi Evran, Manisa Celâl Bayar, Munzur, Nevşehir Hacı Bektaş

Veli, Pamukkale, Sakarya, Selçuk, Tokat Gaziosmanpaşa, Trabzon, Uşak, Yozgat Bozok. Ayrıca bunların dışında YÖKSİS'e kayıtlı bazı akademisyenler, başka anabilim veya bilim dalının kadrolu elemanı olmalarına rağmen (çoğunun çalıştığı üniversitenin Tarih bölümünde müessese anabilim dalı bulunmamaktadır) kendi çalışma alanlarını müessese anabilim dalı olarak kaydetmişlerdir. Bu gelişmeler yaklaşık son 10 yılın ürünüdür ve alana olan ilgilinin giderek arttığına önemli bir göstergesidir. Dahası 2019 yılında YÖK'ün öncelikli alanlar arasına müessese tarihini de eklemesinin bu ivmeye katkı sağladığı düşünülebilir. Her ne kadar sonraki yıllarda müessesenin öncelikli alan özelliği kaldırılrsa da o yıl başlanan programla şu an birçok tarih bölümünde YÖK'ün maddi desteğiyle müessese alanında doktora tezleri yürütülmektedir. Umulur ki uygulamanın olumlu etkileri ileride görülecektir.

Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın belli başlı bazı amaçları bulunuyor. Öncelikli amaç Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi kapsamına girebilecek konuların araştırmalardaki yerini tespit etmektir. Bunu anlamak için veri kaynağı olarak son yıllarda Türkiye'de yapılan doktora düzeyindeki tez çalışmaları seçilmiştir. Tezlerde bu konuların nasıl yer edindiği ve konulara ilişkin nasıl bir eğilimin ortaya çıktığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Tespit edilen konular üzerinden müessese ve medeniyet tarihi için yeni bir konu tasnif denemesi yapmak bu çalışmanın bir diğer amacı olarak belirlenmiştir. Çünkü yukarıda işaret edildiği üzere alana ilgi son yıllarda artarak devam etmekte ve bu itibarla ileride yapılacak çalışmalara projeksiyon sunmaya namzet bir profil çıkartmakta fayda bulunmaktadır. Bu iki temel amaca ek olarak; çalışmanın, zaten sadece alan öğretim elemanlarının tek başlarına altından kalkmaları mümkün görünmeyen geniş konu skalasında yer edinen konuların, diğer anabilim dalları, disiplinler ve alt disiplinlerin katkılarına dikkat çekmek veya takdir etmek gibi bir misyonu da bulunuyor.

Çalışma için iki sınırlandırma belirlenmiştir. İlki elbette tarih sınırlandırması. YÖK'ün kurulduğu daha da önemlisi YÖK tarafından Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi'nin bir anabilim dalı olarak kabul edildiği 1982 yılı çalışmanın başlangıcını teşkil etmektedir. Aslına bakılırsa tarih sınırlandırmasının 1982'den başlatılmasının incelemeye konu edinilen kaynak kümesiyle de doğrudan ilgisi bulunmaktadır. Şöyle ki çalışmanın amacı doğrultusunda böylesi geniş bir alana ilişkin kitap, makale, lisans üstü tezler ve bilimsel toplantılarda sunulan bildirimlerin tamamını incelemek, zamanla kısıtlı bu çalışma için mümkün değildir. Bu noktada çalışmanın ikinci sınırlandırması olarak kaynak türlerinden birisini belirlemek gerekmiştir. Çalışma için en uygun kaynak türü olarak sadece doktora düzeyindeki tezler belirlenmiştir. Bunun birkaç sebebi bulunmaktadır. Öğretim üyelerinin yönettiği bu tezler üniversitelerin büyük bölümünde yürütüldüğü için kapsayıcılığının geniş olacağı düşünülmüştür. Bu yönüyle doktora tezleri genel eğilimi görme hususunda

diğerlerine nazaran daha ölçülebilir veri sunma potansiyeline sahip görünmektedir. İkincisi ise erişilebilirliktir. Tezlerin dışındaki diğer çalışma türlerinin tamamına kısa sürede erişmek mümkün değildir. Oysa tezlere bütüncül bir şekilde kolayca erişim imkânı bulunmaktadır. YÖK Ulusal Tez Merkezi internet sayfası (bundan sonra YÖK-Tez denilecek) özellikle 1982'den itibaren lisans üstü tezlere daha sağlıklı bir şekilde erişme imkânı sunmaktadır. Çalışmaya 1982'den başlanmasının temel sebebi de budur. Tarih sınırlandırmasının sonu ise 2020 olarak belirlenmiştir. Zira bu çalışmanın veri toplama işlemleri bittiğinde (Ekim 2021) YÖK-Tez'de 2020 tezlerinin tamamı sisteme işlenmişken 2021 tezleri kısmen girilmiştir. Sonuç olarak 1982-2020 yılları arasında tarihle ilgili üretilen doktora tezlerinde müessese ve medeniyet kapsamına girebilecek konuları ihtiva eden tezler tespit edilmiştir.

Bu kadar geniş bir zamanı, büyük bir kaynak kümesinden incelemeye tabi tutmak, tezlerin içeriğine yönelik derinlikli bir analiz yapmayı imkânsız hale getirmektedir. Dolayısıyla burada konulara ilişkin sayısal veriye dayalı kantitatif bir değerlendirme yapmaya gayret gösterilmiştir. Bu haliyle genel bir profil çizilerek eğilimler saptanmaya çalışılmıştır. Bunu yapmak üzere çalışma, bir yöntem doğrultusunda aşağıdaki şekilde basamak basamak ilerlemiştir.

1. Basamak: 39 yıl dilimlere ayrılmıştır.

Çalışmanın temel hedefi eğilimleri görmek olduğu için 39 yıllık süreç (ilki dokuz yıl olmak üzere) 10'ar yıllık aralıklarla şu şekilde dört dilime bölünmüştür:

- a. 1982-1990 (bundan sonra 80'ler denilecek)
- b. 1991-2000 (bundan sonra 90'lar denilecek)
- c. 2001-2010 (bundan sonra 2000'ler denilecek)
- d. 2011-2020 (bundan sonra 2010'lar denilecek)

2. Basamak: YÖK-Tez'den tarihle ve Osmanlıyla ilişkilendirilebilecek tüm tezler taranıp tespit edilmiştir.

Onar yıllık dilimlerle YÖK-Tez tarama motorundan özet, dizin, tez adı ve konu gibi sekmelerden “*tarih*” ve “*Osmanlı*” anahtar kelimeleriyle taramalar yapılmıştır. Böylelikle olabildiğince eksiksiz bir şekilde tarihle ve Osmanlıyla ilgili doktora tezlerine ulaşılmaya çalışılmıştır.

3. Basamak: Toparlanan tezler içerisinde müessese anabilim dalının konu skalasına girebilecek olanlar belirlenmiştir.

Bu aşamada tezlerin konularının hangilerinin müessese ve medeniyet kapsamına dahil edileceği hangilerinin edilmeyeceğine dair ciddi bir problem karşımıza çıkmış ve bu soruna çare olmak üzere iki ilke belirlenmiştir:

- i. tezlerin sadece konularına odaklanmak.

Sosyal Bilimler Enstitüleri ile (son yıllara kadar) tarih bölümlerinin teşkilatlanmasında çoğunlukla anabilim dalları esas alınmamıştır. Uzun yıllar boyunca (belli başlı bazı üniversiteler dışında) tarih bölümleri, enstitülerde “tarih

anabilim dalı” şeklinde teşkilatlanmıştır. Bu durum tezlerin YÖK-Tez’e işlenmesi sürecinde konu, anabilim dalı olunca belirsizlik yaratmaktadır. Bu yüzden YÖK-Tez’de tezlerin, hangi anabilim dalı (yeniçağ, yakınçağ, müessese) dahilinde olduğunu taramalarla sıhhatli bir şekilde belirlemek mümkün olmuyor. Mesela YÖK-Tez’de Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi anabilim dalında hazırlanmış tezler tarandığında iki elin parmakları kadar bile doktora teziyle karşılaşılmıyor. Halbuki daha fazla olması gerekirdi. Hazırlanan tez müessese ürünü olsa dahi çoğu enstitüde müessese anabilim dalı bulunmadığı için YÖK-Tez’de bu anabilim dalının adı yer almamaktadır. Dolayısıyla bu veri müessese konularının çok az çalışıldığı anlamına gelmez. Aksine bu çalışmada da görüleceği üzere müessese kapsamına girebilecek konular çok daha fazla teze konu olmuştur. Bu yüzden bu çalışmada YÖK-Tez’den tespit edilen tezlerin anabilim dallarına değil konularına odaklanılmış ve müessese kapsamına girebilecek konuların ne boyutta incelendiği açığa çıkartılmaya çalışılmıştır. Bu maksatla çalışmada tezlerin müessese kefesine dahil edilmesinde temel ilke olarak karşımıza çıkan çalışmaların yapıldığı enstitüye yahut da tezi yürüten hocanın anabilim dalına bakmak yerine sadece konuya odaklanıldı. Bu, yeniçağ ya da yakınçağ anabilim dalında uzman olmuş bir hocamızın yürüttüğü tezin konusunun pekâlâ müessese kapsamına girebileceği düşüncesinden hareketle yapıldı. Dolayısıyla bu çalışmada tezin müessese kefesine koyulması için bu durum yeterli görüldü. Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Anabilim dalı, özellikle Yeniçağ ve Yakınçağ anabilim dallarıyla iç içe geçmiş durumdadır. Aslına bakılırsa müessese anabilim dalı kapsamına giren konuları Osmanlı Yeniçağ ile Yakınçağ anabilim dallarına giren konulardan keskin çizgilerle birbirinden ayırmak oldukça güçtür. Ayrıca böylesi bir çaba içerisine girmek, çoğu zaman beyhude bir uğraş olarak kalacaktır.¹

Osmanlı müesseseleri ve medeniyeti anabilim dalının diğer anabilim dallarından şanslı hale getiren şey konu skalasının oldukça zengin olmasıdır. Hatta kapsamın zenginliği, alanın konularını ister istemez tarih dışındaki disiplinlere de açmaktadır. Osmanlıların, edebiyat, mimarlık ve güzel sanatlarda ürettiği ürünlerin incelenmesinde bu alanların uzmanları kendi disiplinleri çerçevesinde doktora düzeyinde çalışmalar yürütmektedir. Dolayısıyla edebiyat, mimarlık, sanat tarihi ve güzel sanatlar gibi diğer disiplinlerce üretilen tezler, Osmanlı müessese konuları çerçevesi dâhilindeyse bu çalışmada müessese kefesine konulmuştur.

Bu çalışmanın, yukarıdaki usulle müessese kefesine dahil edilen tezlerin tamamını müessese anabilim dalına mâl etme gibi bir niyeti bulunmamaktadır. Burada belirlenen tezlerin çok büyük bölümü diğer anabilim dallarının ve hatta disiplinlerin ürünüdür. Bunun bilinciyle burada sadece konulara odaklanılmış ve müessese kapsamına girebilecek konulara ilişkin bir tasnif denemesi ortaya koymak hedeflenmiştir. Hülasa bu çalışmada müessese kapsamına girebilecek

¹ Dahası İpşirli, bu konudaki yaklaşımı şu şekilde daha ileri seviyeye taşımaktadır: “Siyasi tarihle teşkilat tarihini birbirinden ayırmanız mümkün değildir. Bunlar birlikte yürütüldüğü zaman anlam kazanıyor. Siyasi tarihle teşkilat tarihi birbirinden ayrı konular değildir” (İpşirli, 2015: s. 59).

konuları ihtiva eden tezler, enstitüsünün veya öğretim üyesinin bağlı bulunduğu anabilim dalına ya da disiplinine bakılmaksızın müessese kefesine dahil edilmiştir.² Peki hangi konuların müessese alanına girip girmediğine nasıl karar verilmiştir? Bunun cevabı da ikinci ilkeyle ilgilidir.

ii. İstanbul Üniversitesi Tarih bölümünün hazırladığı çerçeveyi esas almak

Hangi konuların müessese anabilim dalı kapsamına girdiğinin tespiti bu çalışmanın en can alıcı meselesidir. Çünkü çalışmayı oluşturan tüm veriler bu bağlam üzerine oturmuştur. Bu maksatla kullanılacak daha önceden yapılmış hazır bir çerçeve çalışmamızda yol gösterici olmuştur. 1961’de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde “Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsünün” kurulmasının ardından bu bilimsel alanın ders konularının tespitine ihtiyaç duyulmuştur. Kürsü faaliyetlerini içeren geniş bir rapor hazırlanmıştır. Rapora göre kürsü kapsamında yer alan çalışma alanları ve ders konuları gruplar halinde tafsilatlı bir şekilde ortaya konulmuştur. Raporda hazırlanan liste, bu çalışmada kullanılacak genel çerçeve olarak kabul edildi. Böylelikle taramalarla tespit edilen tezler, bu başlıklar veya alt başlıklarla ilgiliyse müessese konusu olarak kabul edildi ve müessese kefesine dahil edildi.

İstanbul Üniversitesi Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalının çerçevesi şu şekildedir:

1. Osmanlı müesseselerinin menşei ve münasebetleri
 - a. Medeniyet ve Devlet teşkilatıyla ilgili eski devletler ve bünyesine aldığı müesseseler
 - b. Bizans’tan alınan müessese, saray, hükümet organları ve terimler
 - c. Suriye, Irak, Mısır, Afrika, Balkan ve Macaristan’ın kadim teşkilatlarının Osmanlı müessesesi haline gelişi
2. Osmanlı Devleti idari müessese ve teşkilatı ve bunların geçirdiği safhalar (merkez-taşra)
 - a. Merkez teşkilatı
 - b. Taşra teşkilatı
3. İlmiye Teşkilatı
 - a. Yasama ve hukuk sistemi

² Cumhuriyet Tarihi anabilim dalıyla ortak zaman dilimlerinden dolayı bazı tezlerde çalışmalarla karşılaşmıştır. Böylesi durumda konunun önemli bir bölümü doğrudan Osmanlı kurumlarını içeriyorsa müessese kefesine dahil edilmiştir. Mesela 1876’dan başlatılan bir kurum veya şahıs incelemesinin devamı Cumhuriyetin ilk yıllarını da kapsıyorsa müessese kapsamına dahil etmek tercih edilmiştir. Esasında bu tür çalışmalar Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı içerisinde yer edinir. Ayrıca mesela bir adayın doçentlik alanının belirlenmesinde yahut da jürilerin belirlenmesinde de bu tür çalışmalar teamül gereği müessese anabilim dalının dışında değerlendirilir. Ancak bu çalışma konulara odaklandığı için burada teamülden ayrılmıştır.

- b. Yargı organları
- c. Kanunnameler
- d. Fetvalar
- e. Gayrimüslim tebaa hukuku
- f. Gayrimüslimlerin dini ve mezhebi idareleri
4. İktisadi ve sosyal müesseseler
 - a. Defterdarlık
 - b. Maliye
 - c. Tanzimat sonrası, maliye nezareti
 - d. Osmanlı hazineleri
 - e. Olağanüstü vergiler
 - f. Esnaf teşkilatı, narh ve ihtisap
 - g. Ulaşım ve haberleşme
 - h. Ticaret: iç ve dış ticaret, gümrükler, ticaret anlaşmaları
 - i. Osmanlı toplum hayatı: örf ve adetler, aile, gündelik yaşam vs.
5. Dini, sosyal ve kültürel hizmet veren müesseseler: Zaviyeler, külliyyeler, medreseler, darülhadis, darülkütub, darüşşifai tabhane, Bimarhane, kervansaray, misafirhaneler, hanlar, çeşme ve köprüler, vakıf müessesesi, vakfiyeler
6. Osmanlı diplomatiği: Ferman, berat, name, ahidname, sebab-i tahrir hükmü, irade, hatt-ı hümayun, buyuruldu, telhis, takrir, şukka, kaime, mektub vs.
7. Osmanlı paleografyası: Yazı çeşitleri, sülüs, nesih, divani, talik, siyakat,
8. Güzel sanatlar: Hat, minyatür, tezhip, ebru, musiki
9. Kitabeler: Abideler, mezarlar
10. Nümizmatik: Sikkeler ve kâğıt para
11. Osmanlı ilim ve kültür hayatı şahsiyetleri ve bunların eserleri
12. Alana ışık tutan arşiv vesikaları: Tahrir, mühimme, şeriye, ahkam, temettuat

13. Tarihi coğrafya (Terzi, 2004: 289-291).³

4. **Basamak:** Tespit edilen tez konuları kendi içerisinde tasniflenmiştir.

Taramalarla tespit edilip, müessese kapsamına dahil edilen tez konularını kendi arasında tasnife tabi tutmak son işlem basamağı oldu. Tez konularının müessese ve medeniyet kapsamına girip girmediğinin belirlenmesinde İstanbul Üniversitesi Tarih bölümünün çerçevesi esas alındı. Ancak son tasnifte bu çerçeve kullanılmadı. Bu çalışmada yapılacak tasnifte kullanılmak üzere yeni bir çerçeve oluşturulmasına ihtiyaç hissedilmiştir. Tespit edilen tezler ve son 60 yıllık gelişmeler göz önünde bulundurularak daha kapsayıcı bir yaklaşımla ve çerçevenin iç sınırlarını biraz değiştirmek suretiyle yeni başlıklarla aşağıdaki şekilde bir çerçeve denemesine girişilmiştir:

1. **Kurum ve Kuruluşlar:** Osmanlı'nın hem klasik dönemini hem de modernleşme süreçlerini kapsayacak şekilde tüm kurumlar bir başlık altında birleştirildi. Böylece İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümünün çerçevesinde çeşitli başlıklar altında yer alan kurumlar, burada bir çatı altına toplandı. Yani kurum veya kuruluş denebilecek tüm müesseseler bu başlığa dahil edildi. Bazı alt başlıklar şu şekilde sıralanabilir. Merkez teşkilatları, ordu, ilmiye, mali müesseseler, vakıflar, özel kurumlar, şirketler, dernekler, kulüpler, iktisadi-ticari-zirai-sanayi odaları ve bilim kurumları.

2. **Taşra İdareleri ve Merkez Dışı Bölge İncelemeleri:** Taşra idareleri de esasen kurum kapsamına girebilir. Ancak tezlerde taşraya ilişkin sadece idari yapılanmayla değil, bu bölgelerin sosyo-ekonomik yapılarıyla da ilgilenilmiştir. Bu yüzden çerçeveyi daha sade kılabilmek adına, merkez dışındaki bölgelere ilişkin tüm çalışmalar bu başlık altında birleştirildi.

3. **İlim-Bilim ve Kültür Hayatı:** Osmanlı düşünce ve ilim-bilim hayatına dair yapılan incelemeler bu başlık altında bir araya getirildi. Bunların yanında bu alanlarda üretilmiş edebi ve bilimsel eserler konunun alt başlıkları olmuştur. İslami ilimler, pozitif bilimler, edebiyat, eğitim, kitaplar ve basın konu başlıkları olarak sıralanabilir.

4. **Sanat ve Mimari:** Temelde sanatın çeşitli dalları ile mimarlık alanlarında Osmanlıyla ilgili tezler bu çalışmaya dahil edildi. Kuşkusuz Osmanlı medeniyetinin en önemli ürünleri olan sanat ve mimari eserler böylesi bir çalışmanın dışında tutulamazdı. Çeşitli alt başlıklar şu şekilde belirlenmiştir: Mimari, güzel sanatlar, müzik, el sanatları, resim vs.

5. **Toplum:** Din, etnik yapı ya da toplumsal statüye göre ortaya çıkan gruplar, toplumsal yaşam, kültür ve nüfus gibi meseleler toplum başlığı altında bir araya getirildi. Bazı alt başlıklar şu şekildedir: Etnik unsurlar, dini unsurlar, azınlıklar, toplumsal gruplar, tasavvufi yapılar, toplumsal hareketlilik, nüfus, iskân, göç vs.

³ Ayrıca Gökbilgin tarafından Osman Bey'den Sultan Süleyman'a kadarki müesseselerle ilgili genel bir değerlendirme için bkz. Gökbilgin, 1977.

6. Biyografiler: Osmanlı tarihinde önemli bir yer edinmiş ve siyasi, edebi, sanatsal yönleri bulunan şahısların incelendiği doktora tezleri bu alanda birleştirildi. İlim/bilim adamları, şairler, edipler, devlet adamları, padişahlar, sultanlar bu başlık altında toparlandı.

7. Hukuk: Hukuk, adalet ve yargılamayla ilgili tez çalışmaları ayrı bir başlık olarak tasniflenmiştir.

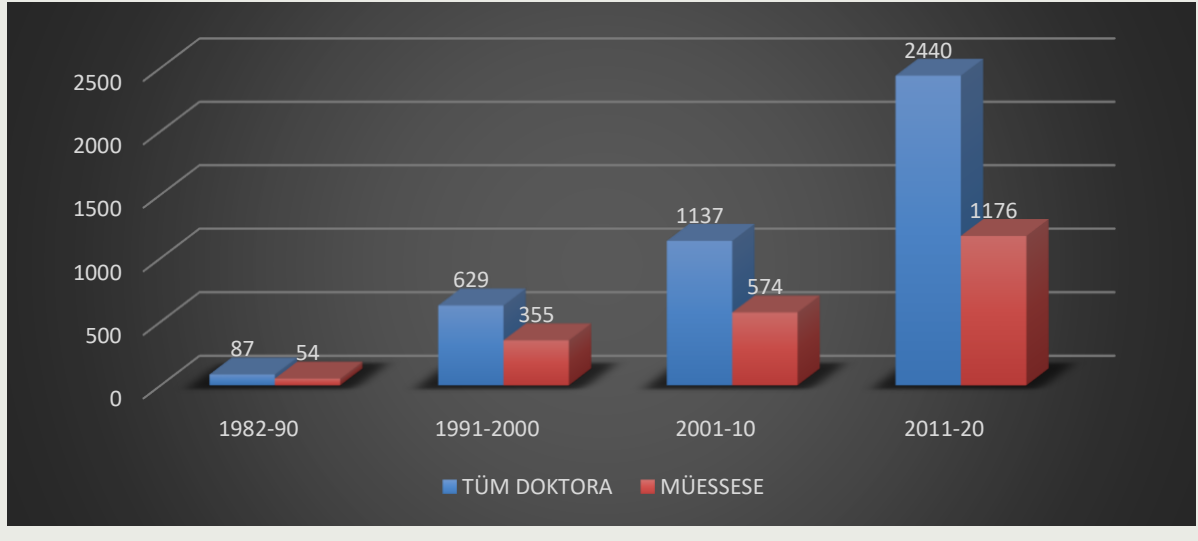
8. İktisat: Üretim, tüketim, ticaret, sanayi, iktisadi yaşam, ulaşım gibi doğrudan iktisadi konuları ihtiva eden tez konuları bu başlık altında birleştirilmiştir.

9. Kaynaklar: Osmanlı bürokrasinin, kısmen de ilmiye sınıfının, kimi zaman da bazı sanat erbabının ürettiği ve tarih kaynağı olarak kullanılabilir türde malzemelerle ilgili yapılan doktora tezleri, "kaynaklar" başlığı altında bir araya getirildi. Bazı alt başlıkları şu şekilde sıralanmıştır: arşiv belgeleri, kitabeler, paleografi, nümizmatik vs.

Yeni Çerçeveye Göre Müessese Konularının Tasnifi

Yukarıda İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümünün çerçevesinin içeriğine sadık kalmak suretiyle yeni bir çerçeve meydana getirildi. Çalışmanın kurgusu ve yapılacak tasnif, bu çerçeve denemesi üzerine inşa edilmiştir. Böylelikle yeni çerçeveye uyumlu bir şekilde tez konularının dağılımları ve elbette görmeyi umduğumuz profil açığa çıkacaktır. Ayrıca müessese alanına ilişkin konu eğilimleri de ortaya konmuş olacaktır. Ancak buna geçmeden evvel tezlerdeki müessese konularının sayısal durumuna bakmakta fayda var. Aşağıdaki grafikte, bu çalışmada tarihle ve Osmanlıyla ilgili tespit edilen tüm doktora tezleri içerisinde müessese konularının yer edindiği tezlerin sayıları 10'ar yıllık dilimlerle gösterilmiştir. 80'li yıllarda Türkiye'deki üniversite sayısına bağlı bir şekilde doktora tezi sayısı da oldukça azdır. Bu yıllarda toplamda 29 üniversite bulunmaktadır. 80'lerde tarihle ilgili toplam 87 doktora tezi tespit edilmiş olup bunun 54'ü Osmanlı müesseseleri ve medeniyeti ile ilişkilendirilebilir. 90'lı yılların tez sayısı, üniversite sayısının artışına (73'e çıkmıştır) paralel olarak gerçekleşmiştir. Zira önceki dokuz yıla nazaran büyük bir atılımla 629 tez yapılmış, bunların yarısından fazlasının müessese konularıyla ilişkisi kurulabilir. Bilindiği üzere üniversite sayılarındaki artış 2000'li yıllarda katlanarak devam etmiştir. 83 yeni üniversite kurulmuş ve sayı 156'ya yükselmiştir. Buna bağlı bir şekilde 2001-2010 aralığında tez sayısının iki kat arttığı ve yarısının da müesseselerle ilgili olduğu görülüyor. Aynı durumun toplamda 203 üniversite (Günay ve Günay, 2011: 2-6. <https://istatistik.yok.gov.tr/>) ile 2010'lu yıllarda da devam ettiği anlaşılıyor.

Grafik 1. 1982-2020 Yılları Arasında Tarih ile İlgili Doktora Tezlerinin Dağılımı

Grafik, bize son 39 yılın tarihle ve Osmanlıyla ilgili doktora tez çalışmalarının yarısının Osmanlı müesseseleri ve medeniyeti konularıyla ilişkili olduğunu söylüyor. Müessese konularının bu kadar yüksek oranda çıkması temelde iki sebebe bağlanabilir. İlki, müessese konu skalasının oldukça geniş tutulması ve ortaya kapsamlı bir tasnifin çıkartılmasıdır. Bu tasnifin subjektif bir yanının olduğunu kabul etmekte fayda var. Bir başka araştırmacı muhtemelen daha farklı bir tasnif ortaya koyabilirdi. Ancak sübjektifliği en aza indirebilmek adına bu çalışmada İstanbul Üniversitesi Tarih bölümünün çerçevesi esas alınmıştır. Bu çerçeve, yukarıda da görüldüğü üzere Osmanlı tarihinin birçok konusunu kapsamaktadır. Bunca konu, çalışmaya dahil edilince grafikteki sonuç ortaya çıkmıştır. Kuşkusuz bu çerçevede yer alan konular pekâlâ Tarihin müessese dışındaki anabilim dallarınca da incelenebilir/incelenmektedir. Bu çalışmadaki verilerin çoğu zaten diğer anabilim dallarının ya da alt disiplinlerin ürünüdür. Bu noktada bir kez daha vurgulamakta fayda var ki bu çalışma, tespit edilen tezlerin tamamının doğrudan müessese anabilim dalının ürünü olduğu iddiası taşımamaktadır. Dolayısıyla çalışmada benimsenen yaklaşım, hiçbir şekilde Türkiye’de son yıllarda büyük oranda kendi sorunsalları ve yöntemleriyle geliştirilen kent tarihçiliği, toplumsal cinsiyet tarihi, bilim tarihi, düşünce tarihi, askeri tarih, çocuk tarihi, isyan tarihi gibi birçok alt disiplinin ortaya koyduğu değerli literatürü yadsımamaktadır.⁴

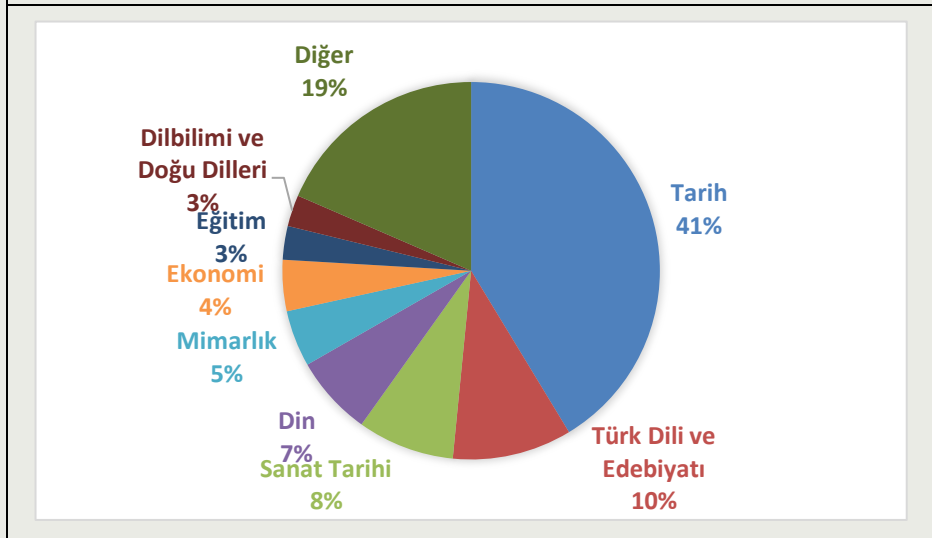
İkinci olarak tarih dışındaki disiplinlerce üretilen tezlerin de araştırmaya dahil edilmesi bu sonucu doğurmuştur. Yani tez taramaları sadece tarih disipliniyle sınırlı tutulmamış, sanattan edebiyata, müzikten resme, mimarlıktan mühendisliğe birçok disiplin ve alt disiplinine ait tez incelemeye dahil edilmiştir. Gerçekten de tarih dışındaki birçok disiplin, konusu müessese ve medeniyet kapsamına girebilecek doktora tezleri üretmiştir/üretmektedir. Taramalarda

⁴ Meselenin bu yönüne dikkat çekerek uyardığı için ismini bilmediğim hakeme teşekkür ederim.

karşılaşılan bu tez konuları müessese kefesine dahil edilince hayli yekûn tutan bir miktar ortaya çıkmış ve grafiğin verileri kabarmıştır.

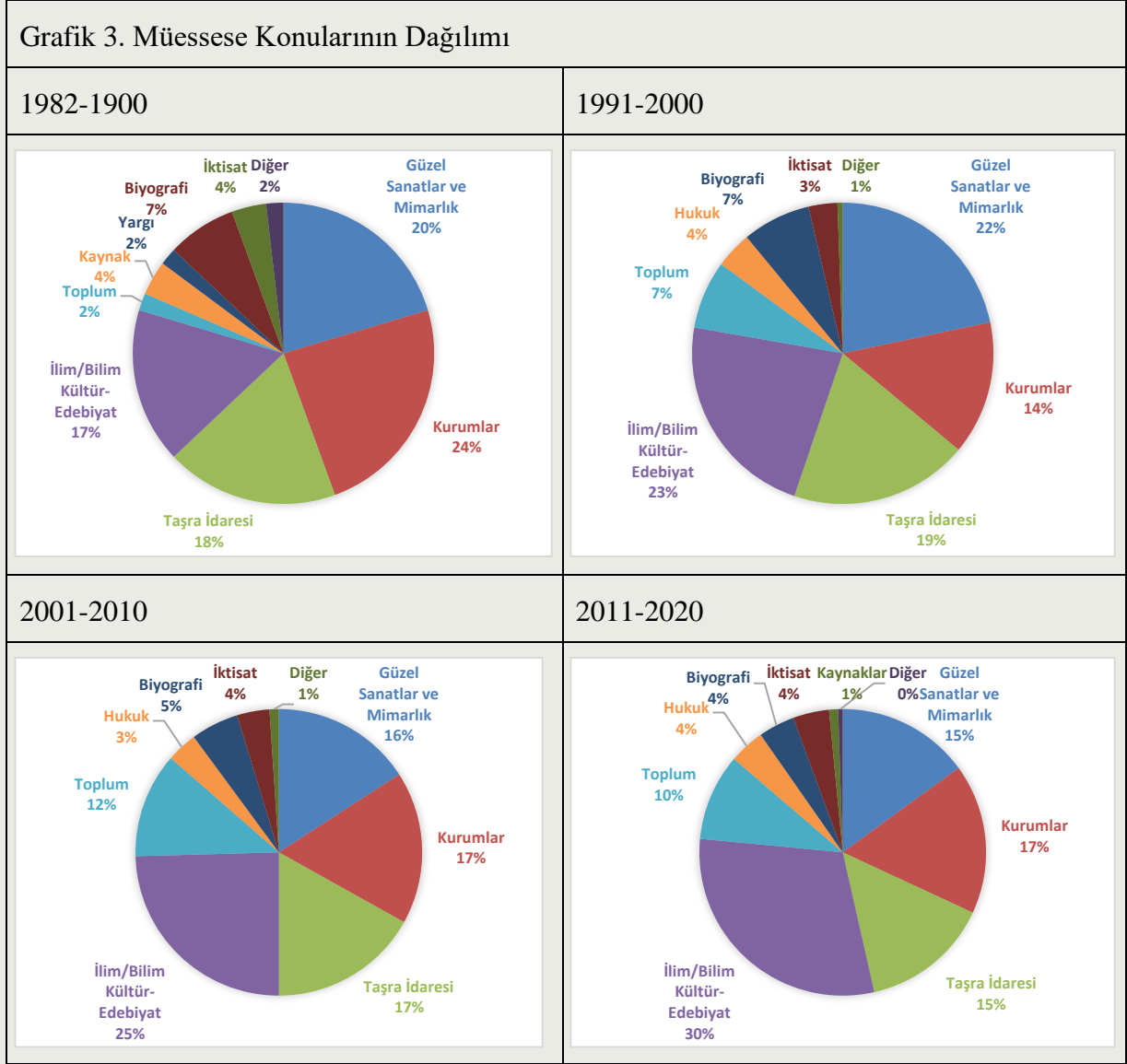
Sonuç olarak, tarihle ve Osmanlıyla ilgili yürütülen tezlerin yarısının müessese ve medeniyet konularıyla ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Alanın konu skalasının zenginliği, birçok disiplin ve alt disiplin tarafından hem konuların incelenmesine hem de böylelikle bu disiplinlerin müessese alanına önemli katkılar yapmasını sağlamıştır. Farklı alanların katkısını sağlıklı bir şekilde görebilmek adına aşağıdaki grafik hazırlanmıştır. Bu grafik, müessese kefesine dahil edilen çalışmadaki tezlerin YÖK-Tez’de “konu” sekmesi altına yapılan girişlerde kullanılan anahtar sözcüklerden oluşturulmuştur. Anahtar kelimeler (bazı örneklerde doğrudan işaret etmemekle birlikte) çoğunlukla tezin hazırlandığı disipline işaret etmektedir. Buna göre tarih ve tarihin çeşitli alt disiplinlerinden oluşan tezler %41 oranında temsil edilmiştir. Diğer disiplinler ve alt disiplinlerin toplam oranı ise %59 olmuştur. Bu grafik netice olarak bize Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Anabilim Dalının kapsamındaki konuların ne kadar çok çeşitlilikle incelenebildiğini ve buna bağlı bir şekilde birçok disiplinin alana oldukça geniş çapta değerli katkılar yaptığını söylemektedir. Bu, ayrıca müessese alanının, diğer anabilim dalları, disiplinler ve alt disiplinlerce çok geniş yelpazede konularını paylaşılabilmesine ya da ortak noktalarının bulunduğu ve elbette multidisipliner çalışma kapasitesine işaret etmektedir.

Grafik 2. Müessese Konularının Yer Edindiği Disiplinler⁵

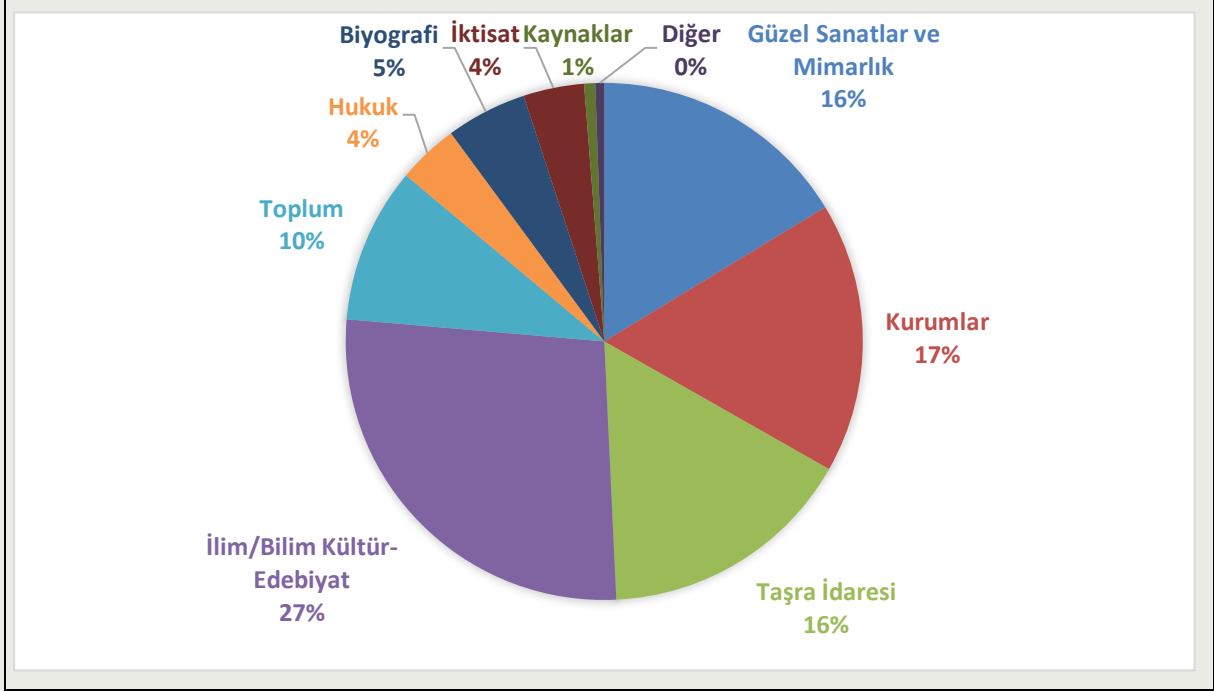
⁵ Grafikte yer alan “diğer” disiplin ve alt disiplinler şunlardır: Müzik, Deontoloji, Kamu Yönetimi, El Sanatları, Siyasal Bilgiler, Gazetecilik, Felsefe, Coğrafya, Hukuk, Sosyoloji, Biyografi, Ziraat, Uluslararası İlişkiler, Spor, Sosyal Hizmetler, Savunma Teknolojileri, Sahne ve Görüntü Sanatları, Reklamcılık, Peyzaj Mimarlığı, Müzecilik, Mütercim-Tercümanlık, Matematik, Maliye, Maden Mühendisliği, Karşılaştırmalı Edebiyat, İşletme, İletişim Bilimleri, Halkla İlişkiler, Halk Bilimi, Giyim Endüstrisi, Fransız Dili ve Edebiyatı, Endüstri Ürünleri Tasarımı, Denizcilik, Demografi, Çalışma Ekonomisi, Bilim ve Teknoloji, Bilgi ve Belge Yönetimi, Beslenme ve Diyetetik, Batı Dilleri ve Edebiyatı, Bankacılık, Astronomi, Arşiv, Arkeoloji, Antropoloji, Amerikan Kültür ve Edebiyatı, Ağaç İşleri

Son iş olarak müessese kefesine konulan tezler, bu çalışmada yeni oluşturulan çerçeveye göre tasniflenmiştir. Aşağıdaki grafik bu yeni tasnif doğrultusunda ortaya çıkan dağılımları göstermektedir.

Dört dilim halinde toplanan veriler, onar yıllık sınırlar kaldırarak aşağıdaki grafikte 1982-2020 yıllarını kapsayacak şekilde bir araya getirildi.

Grafik 4. Müessese Konularının Dağılımı (1982-2020)

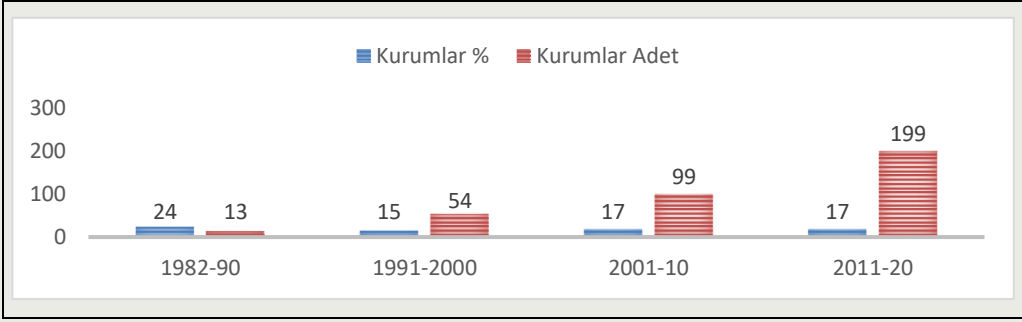

Grafiğe göre %27 oranla en fazla ilim, bilim, kültür ve edebiyat konuları incelenmiştir. Ardından kurumlar, sanat ve mimari, taşra idaresi, toplum, biyografi, hukuk, iktisat ve kaynaklar konuları gelmektedir. Aşağıda bu başlıklar altında yani yeni çerçeveye sadık kalmak suretiyle incelenen konular sırasıyla ele alınacaktır.

1. Kurum ve Kuruluşlar

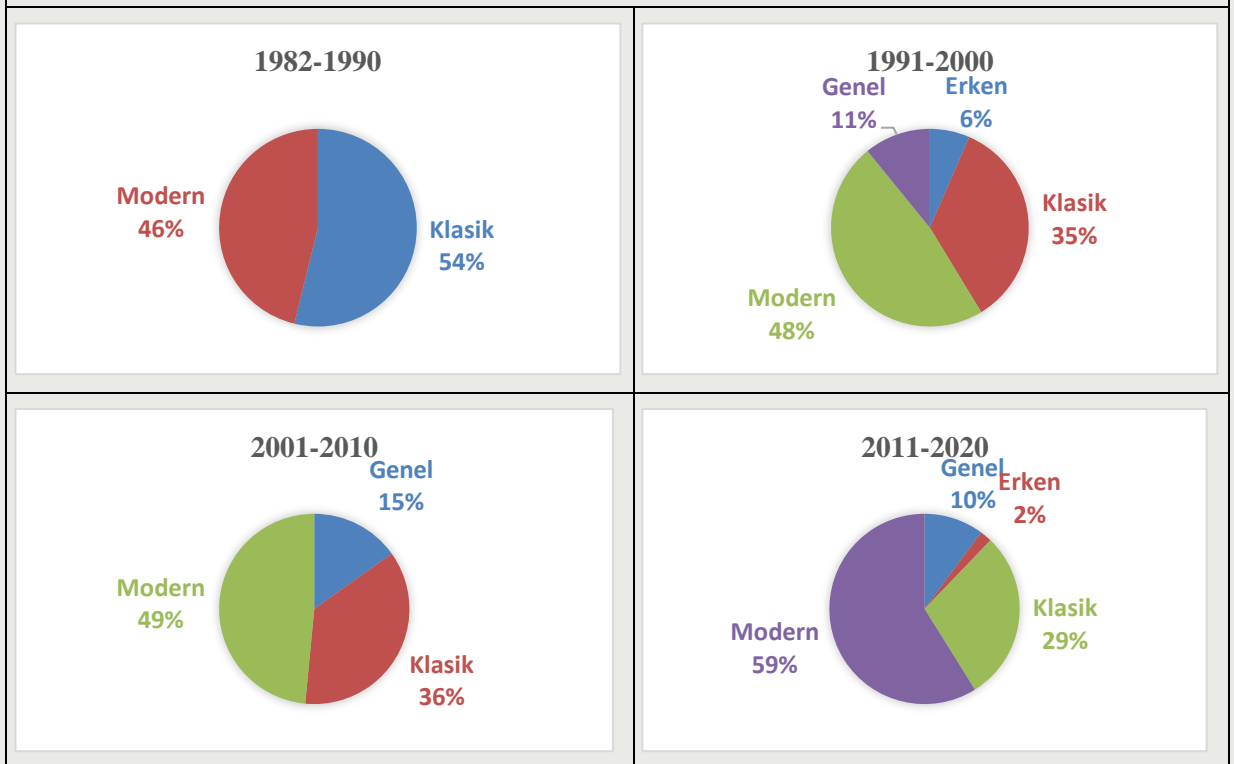
Bu başlık altına; resmi veya özel fark etmez kurum ve kuruluş diyebileceğimiz her türlü organizasyonu inceleyen doktora tezleri alındı. Ana hatlarıyla şu şekilde sıralanmıştır: merkez teşkilatları, ordu, ilmiye, mali müesseseler, vakıflar, özel kurumlar, şirketler, dernekler, kulüpler, ticari, zirai ve sanayi kuruluşları, vs. 1982-2020 arasında kurumlarla ilgili tezlerin oranı %17'dir (Bkz. Grafik 4). Aşağıdaki grafik ise kurumlar kapsamına girebilecek tezlerin dört dönem içerisindeki yüzdeleriyle dağılımı ile sayılarını göstermektedir. Sayılar katlanarak artsa da son yirmi yılda diğer müessese konularının içerisindeki oranı %17'de sabitlenmiş görünüyor.

Grafik 5. Kurumlarla İlgili Tezlerin Yüzdelerik Dağılımı ve Sayıları

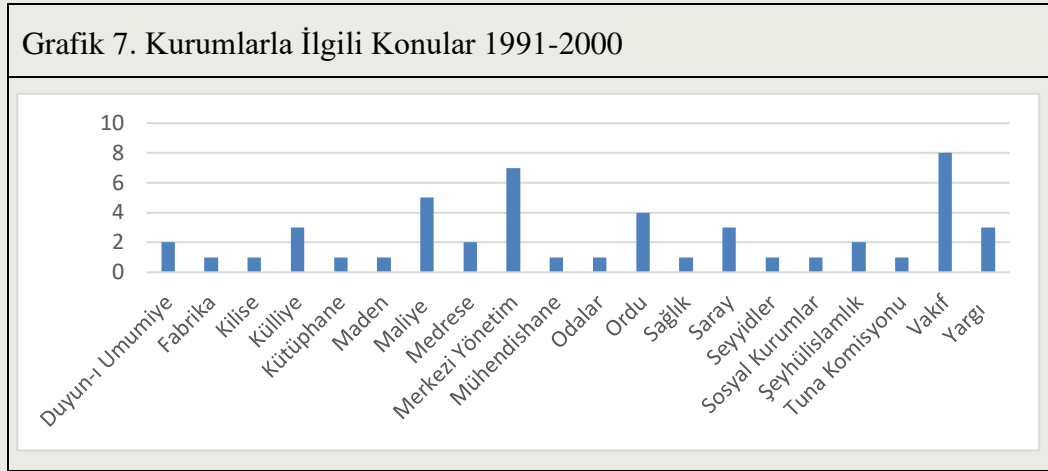
Kurumlarla ilgili çalışmaların Osmanlı'nın hangi dönemlerinde yoğunlaştığına da bakıldı. Genel kaniya göre müessese tarihi denilince akla genellikle klasik dönem müessese araştırmaları gelmektedir. Halbuki grafikler bize 80'li yıllar hariç modernleşme dönemi kurumlarının klasik dönemden her zaman daha fazla incelendiğini göstermektedir. Ancak bu oranın içerisinde yukarıda değinildiği üzere Cumhuriyet Tarihiyle dönemsel çakışmaya uğrayan bazı müesseselerin de bulunduğunu söylemekte yarar var.

Grafik 6. Kurumlarla İlgili Tezlerin Dönemsel Dağılımı

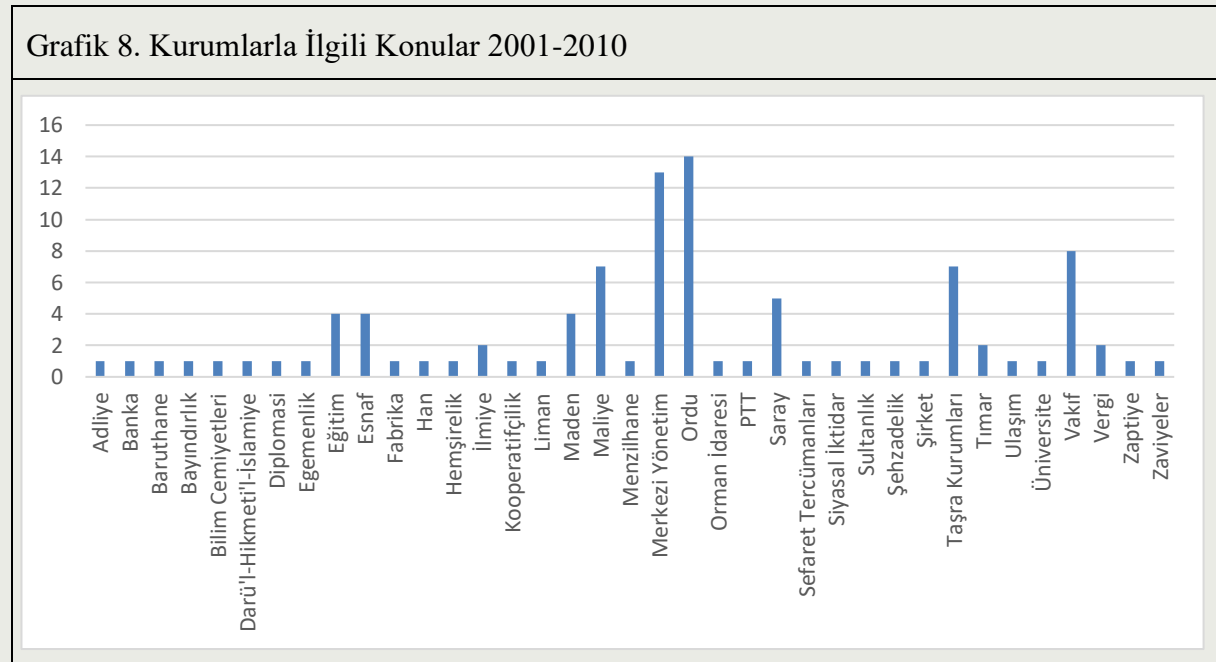
Peki hangi kurumlar incelenmiştir? 80'lerde; ihtisap, medrese, zaviye, vakıf, nakibüleşraflık, yaya ve müselleme, vergi, polis, duyûn-ı umumiye, karantina, hariciye ve mülki idare gibi konulardan birer tez yapılmıştır.

Aşağıdaki grafikte görüldüğü üzere 90'larda konu çeşitliliği artmakla birlikte bazı temel kurumlarda yoğunlaşmalar olmuştur. Bunlar; vakıf, merkezi yönetim, maliye, ordu ve saray konularıdır.

Vakıf konusu; yenileşme çerçevesinde vakıf müessesesi, para vakıfları ile Sivas, Amasya, Diyarbakır, Yozgat gibi şehirlerdeki vakıflar üzerinden incelenmiştir. Bu dönemde merkez yönetimle ilgili olarak bürokrasi, Defterhane-i Amire, Meclis-i Mebusan, Sadaret Kethüdalığı ve Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye gibi temel bazı kurumlar incelenmiştir. Ruznamçe defterleri, esham uygulaması, Tokat voyvodalığı, maliye ve muhasebe sistemleri maliyeye ilgilendirilen tez konuları olmuştur. Ordu ve savaşlarla ilgili konular ise yabancı misyonlar, lojistik, sefer organizasyonu ve redif teşkilatı olmuştur.

Konu çeşitliliğindeki gelişme, iki katına çıkarak 2000'li yıllarda artarak sürmüş görünüyor. Bu kez konu yoğunluğunda ordu başı çekmiş, ardından merkezi yönetim, vakıf, maliye ve saray gibi temel kurumlar ilgi odağı olmaya devam etmiştir.

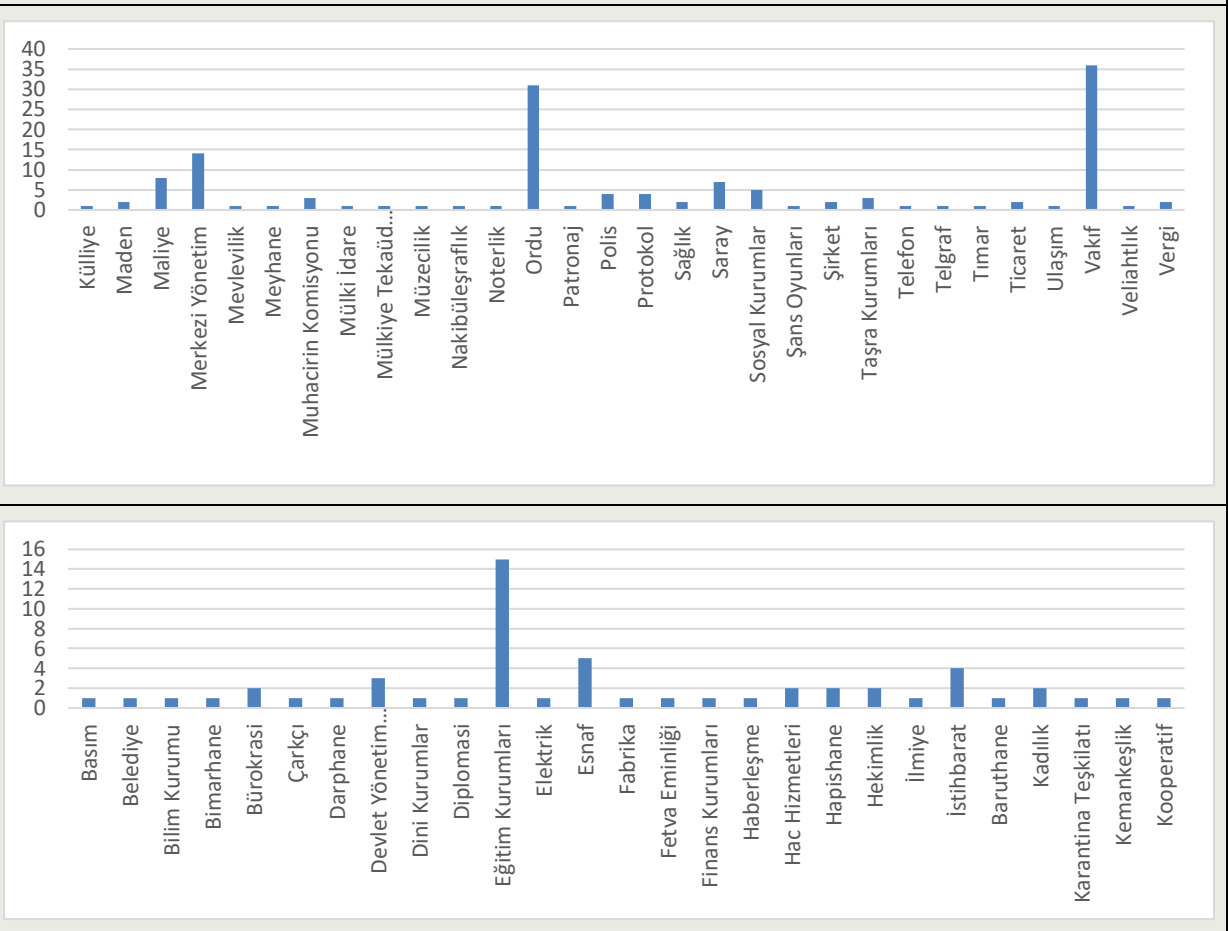
Osmanlı ordusu ve savaşlarla ilgili temel mevzular ele alınmış görünüyor: Devşirme sistemi, kapıkulu ocağı, kaleler, sefer organizasyonu, lojistik, ordu isyanları, donanma, denizcilik, Donanma Cemiyeti, Asakir-i Mansure-i Muhammediye, Nizam-ı Cedid, kara ordusu ve Kara Harp Okulu. Bu dönem ortaya konan askeri tarih çalışmaları bir sonraki on yılda bu alanda yaşanacak ciddi yoğun ilginin öncülleri olarak değerlendirilebilir.

Merkezi yönetim, yoğunlukta hemen ordu ve savaş konusunun ardından gelmektedir. Divan çavuşları, şikâyet mekanizması, nezaretler (Adliye, Orman ve Maadin, Ticaret), Ayan Meclisi, Bâb-ı Âli Evrak Odası, Divan-ı Hümayun defterleri, hilafet, hariciye, diplomatik faaliyetler, şura bu başlıkta incelenen konular olmuştur.

Vakıf konusu vazgeçilmez bir inceleme alanı olarak bu dönemde de hatırı sayılır miktarda çalışmaya konu olmuştur. Şehir vakıfları (Bursa, İstanbul, Van, Adana, Tunus), vakıfların batıdaki muadilleriyle karşılaştırılması, Mahmud Paşa Vakıfları gibi konular incelenmiştir. Vakıf çalışmalarına ilgi sonraki 10 yılda da devam edecek ve 2010'larda en çok incelenen konu olacaktır.

2010'larda da konu çeşitliliği yine iki katına çıkmış, öyle ki konular tek grafiğe sığmadığı için iki parçada gösterilmiştir. Konu çeşitliliğine rağmen temel kurumların yoğunluğu devam etmiş görünüyor.

Grafik 9. Kurumlarla İlgili Konular 2011-2020

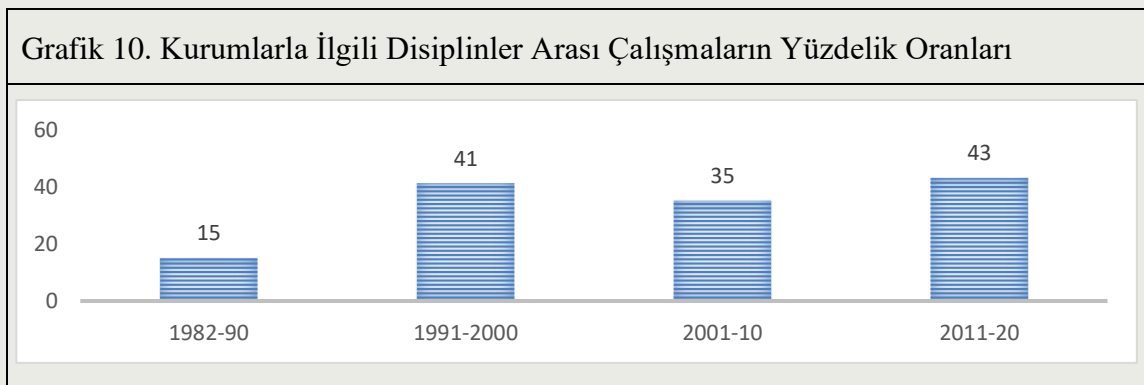
Vakıf çalışmaları bu dönemin en fazla ilgilenilen konusu olmuştur. Konular şu şekilde tasniflenebilir: Şahısların adlarına ait vakıflar; Bezm-i Alem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi, Mihrişah Valide Sultan Vakfı, Nakşidil Valide Sultan vakıfları, Kethüda Canfeda Hatun vakıfları, Nurbanu Atik Valide Sultan Vakfı, Köprülü Ailesi Vakıfları, Emir Sultan vakıfları, Safranbolulu İzzet Mehmed Paşa'nın vakıfları, II. Bayezid'in annesi Gülbahar Hatun'un hayatı ve vakıfları, Trabzon Gülbahar Hatun vakfı, Evkaf-ı Hümayun Nezareti. Bazı bölgelerdeki vakıflar; Bilecik, Gümölcine, Midilli, Bağdat, Kütahya, Musul, Kerkük, Trabzon, Tripoli, Makedonya, Trabzon, Urfa, Samsun, Selanik, Sofya ve Üsküp gibi. Bunların dışında vakıf bağlamında hayırseverlik, para vakıfları, vakıf hizmetleri, aile vakıfları, vakıf hukuku, vakıf ıstılah ve tabirleri ile vakıf malları gibi konular doktora tezlerine konu olmuştur.

Bu dönemde yoğunlaşılın bir diğerkonu yine ordu olmuştur. Tımar sistemi, yeniçeri teşkilatı, devşirme sistemi, savaşlar, ordu ıslahatları, sefer organizasyonu, lojistik, iaşe, modernizasyon, kaleler, sınırlar, kuşatmalar, savaş sanayii, kara ordusu, askeri teknoloji, silahlanma gibi temel konuların yanında subay yetiştirme ve askeri sağlık hizmetleri gibi konular da incelenmiştir. Ancak bu dönemde önceki dönemlerden farklı olarak denizciliğe ilginin arttığı şu tez konularından anlaşılabilir: denizcilik, gemi tedarik ve inşa işleri, Tuna donanması, yelken ve yelken bezleri, kadırgalar, donanma, donanma politikaları, boğaz savunma sistemleri, deniz üsleri, tersaneler.

Eğitim kurumlarıyla ilgili araştırmalarda da ciddi bir sıçrayış yaşanmış görünüyor. Medrese eğitimi ve teşkilatı, Müslüman özel okullar, askeri okullar, darülhadisler, öğretmen yetiştirme okulları, rüşdiyeler, idadiler, mülkiye, mesleki ve teknik okullar, üniversiteler incelenen kurumlar olmuştur. Burada eğitimle ilgili kurum başlığı altına girebilecek konular ele alınmıştır. Eğitim konusuyla ilgili başkaca daha fazla tez aşağıda "İlim-Bilim, Kültür ve Edebiyat" başlığı altında görülecektir.

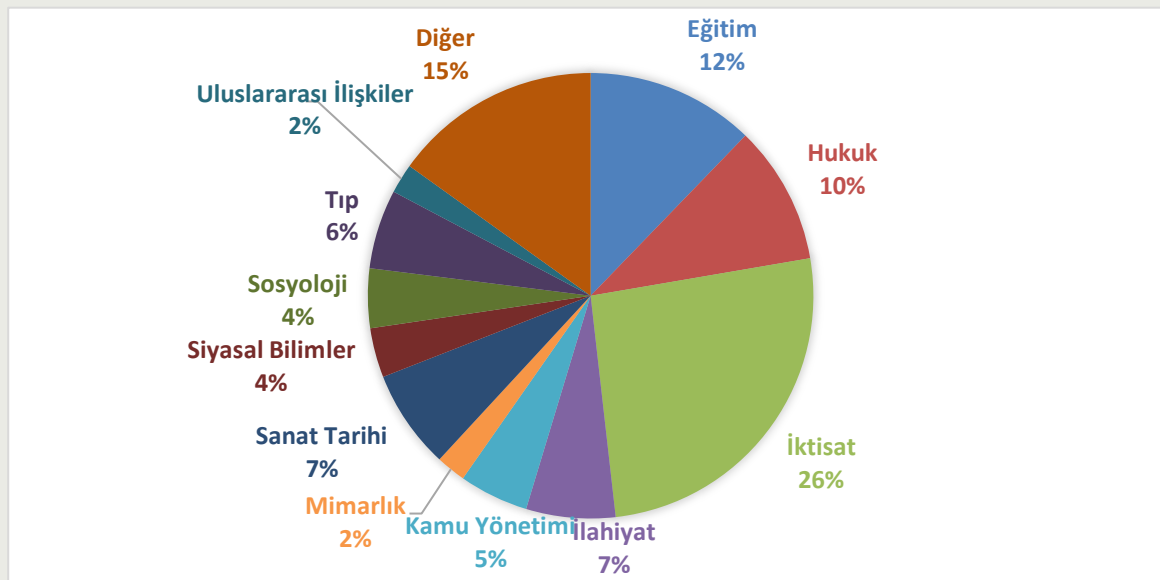
Merkezi yönetime dair konular da şu şekilde sıralanabilir: Şûra-yı Devlet, Divan-ı Ahkâm-ı Adliye, Tanzimat Meclisi, Nezaretler ve Vekaletler (Hariciye, Nafia, Bahriye), Meclis-i Mebusan, Meclis-i Meşayih, müfettişlikler.

Kurumlarla ilgili dikkat çeken başka bir husus diğerkonu disiplinlerle olan iş birliğindeki orandır. Aşağıdaki grafik kurumlarla ilgili disiplinler arası çalışmaların yıllara göre oranlarını göstermektedir.

Kurumlarla ilgili konuların yüksek oranlarda disiplinler arası çalışmalara konu olması heyecan vericidir. Bu tür çalışmaların artacağı ilerleyen zamanlarda Türk tarihçiliğini daha iyi günler beklemektedir. Peki, hangi disiplinlerle ne oranda iş birliğine gidilmiştir? Aşağıdaki grafik bunun için oluşturulmuştur. İktisat, eğitim, hukuk, ilahiyat, kamu yönetimi, sanat tarihi, tıp gibi alanlarla disiplinler arası çalışmaların diğerlerine nazaran yoğun olduğu görülmektedir. Ayrıca bu grafik çok çeşitli alanlarla ortak çalışmaların yapıldığını göstermektedir. Dahası grafikte diğer adı altında da şu alanlarla iş birliğine gidilmiştir: Arkeoloji, Arşiv, Bankacılık, Bilgi-Belge yönetimi, Bilim ve Teknoloji, Çalışma Ekonomisi, Denizcilik, Gazetecilik, Güzel Sanatlar, Halk Bilimi, Halkla İlişkiler, İşletme, Maliye, Savunma Sanayii, Sosyal Hizmetler, Spor, Ziraat.

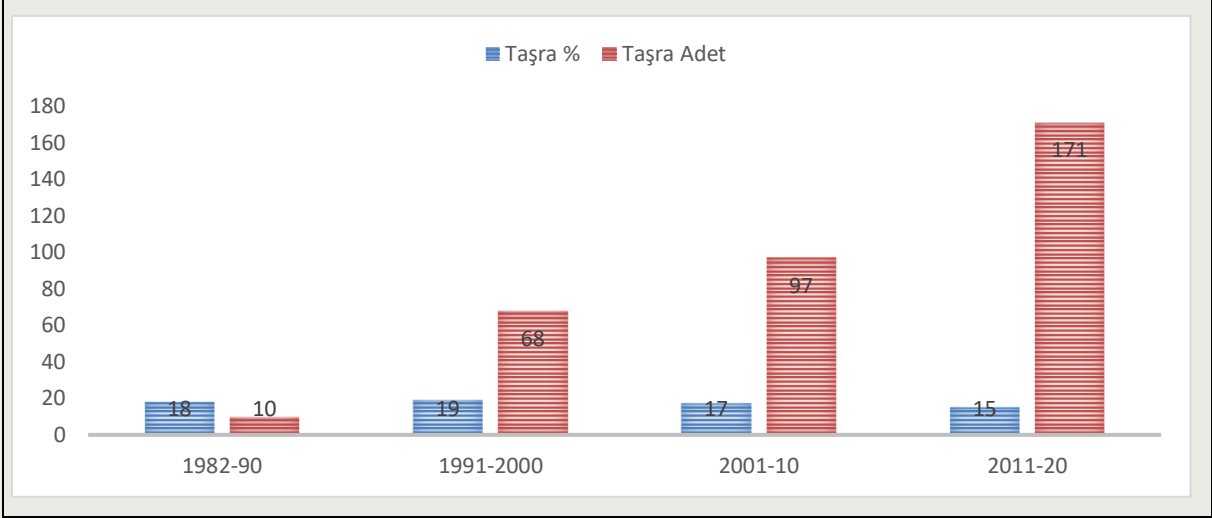
Grafik 11. Disiplinler Arası Çalışılan Alanlar

2. Taşra İdaresi ve Merkez Dışı Coğrafyalar

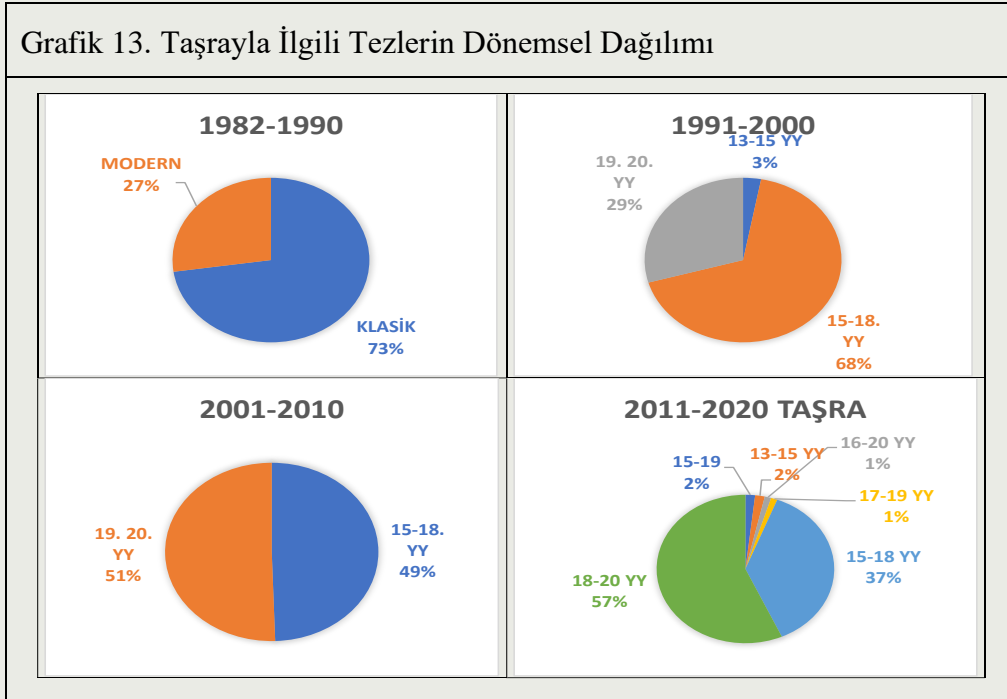
Bu çalışma için hazırlanan çerçevede taşra idareleri, kurumlar başlığı altında yer alabilecek içeriği barındırsa da hem sayıca hayli yekûna eriştiği ve hem de belirgin bir içerik farkına sahip olduğu için ayrı bir başlık altında ele alındı. Dahası İstanbul dışı coğrafyayla ilgili tezlerin önemli bir bölümü kurumsal yapı içeriğinin yanında önemli ölçüde de bu bölgelerin sosyal ve ekonomik yapılarını konu edinmiştir.

Grafik 12. Taşra ile İlgili Tezlerin Yüzdelerik Dağılımı ve Sayıları

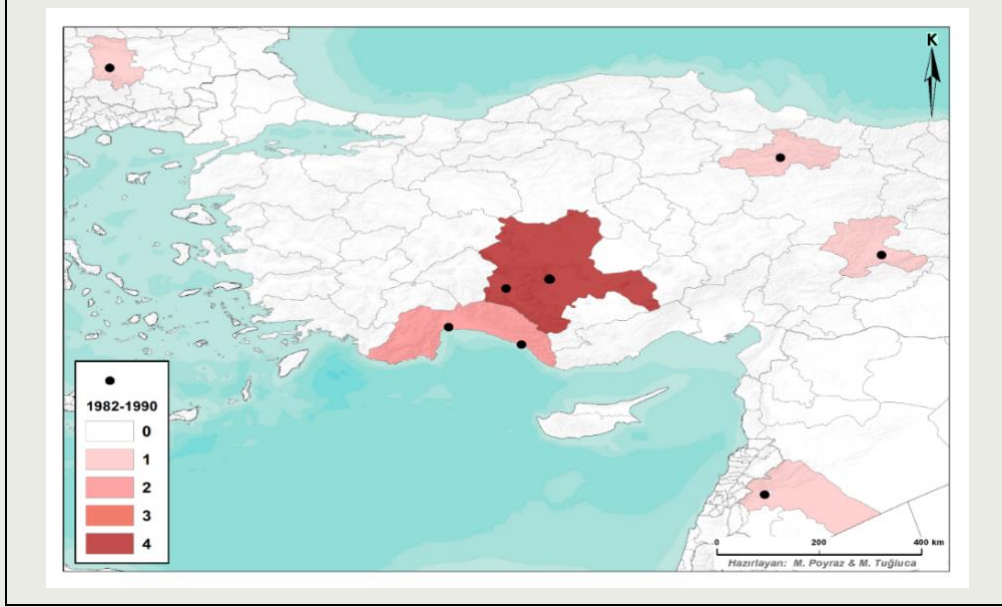
Kurumlarda yapıldığı üzere taşrayla ilgili tez çalışmalarının da dönemsel dağılımına bakılmıştır. Grafik 13.'ten açıkça görüldüğü üzere 80'lerden itibaren modernleşme dönemine dair tezlerin oranları giderek artmıştır. 80'lerde %27 olan modern dönem taşra çalışmaları 2010'larda %57'ye kadar çıkmıştır.

Grafik 13. Taşrayla İlgili Tezlerin Dönemsel Dağılımı

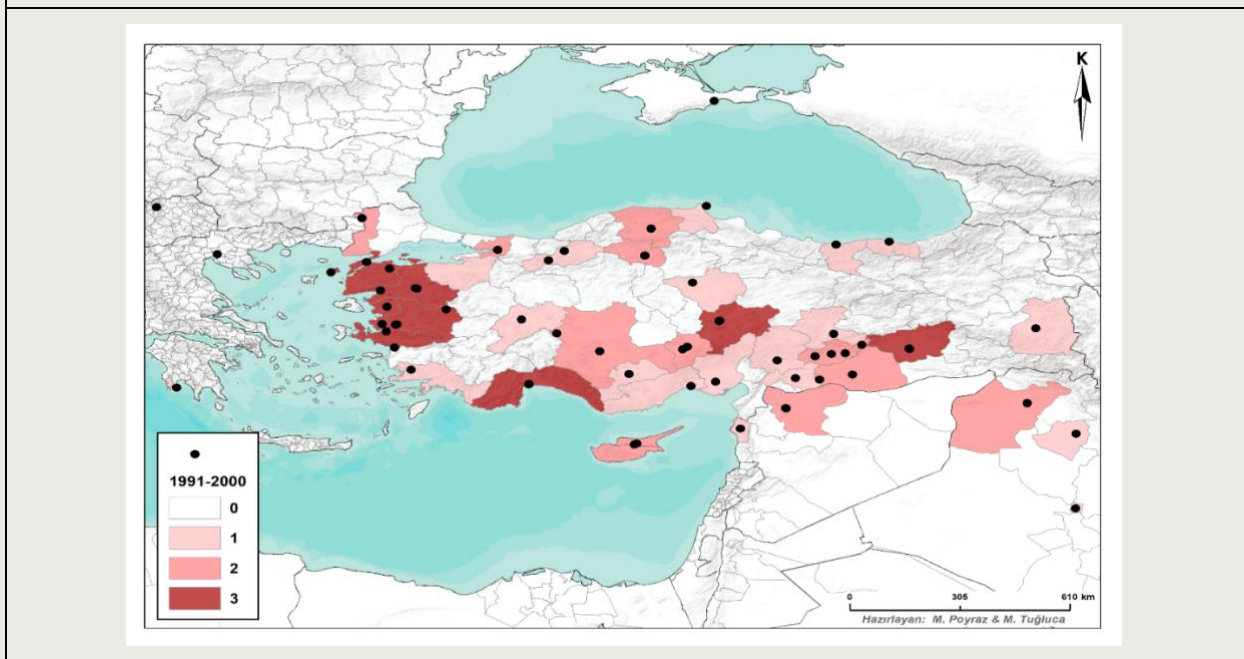
Taşrayla ilgili tezlerde hangi idari birimlerin incelediği tespit edilmiştir. Tespit edilen şehirleri bir listeyle sıralamak yerine daha sağlıklı takip amacıyla yine onar yıllık dilimlerde ama bu kez harita üzerinden göstermek tercih edildi. Böylelikle nerelerin incelendiği kadar nerelerin incelenmediği de görülebilecektir. Seksenlerde zaten oldukça az olan tezlerin dördü Konya'yla ilgili olmuştur.

Harita 1. Taşra ile İlgili Tezler (1982-1990)

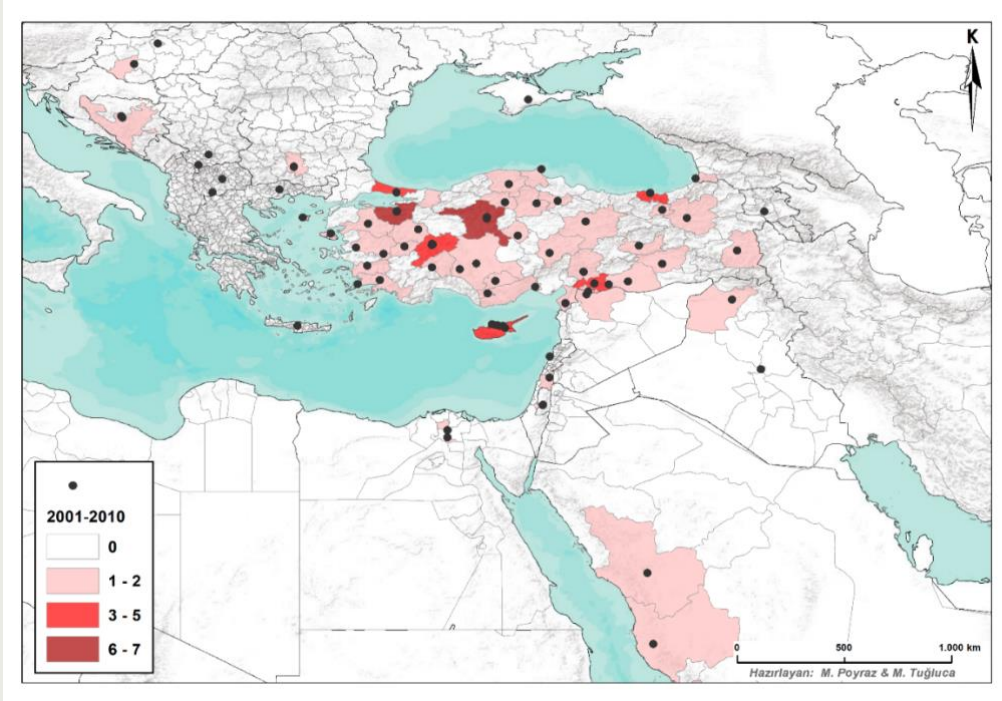

90'lardaki tez sayılarındaki artışın taşra çalışmalarına yansımaları aşağıdaki haritada görülüyor. Anadolu'nun büyük bölümü inceleme konusu olduğu gibi bazı bölgeler birden fazla incelemeye tabi tutulmuştur. Anadolu'nun dışına çıkan çalışmalar da görülmeye başlamıştır.

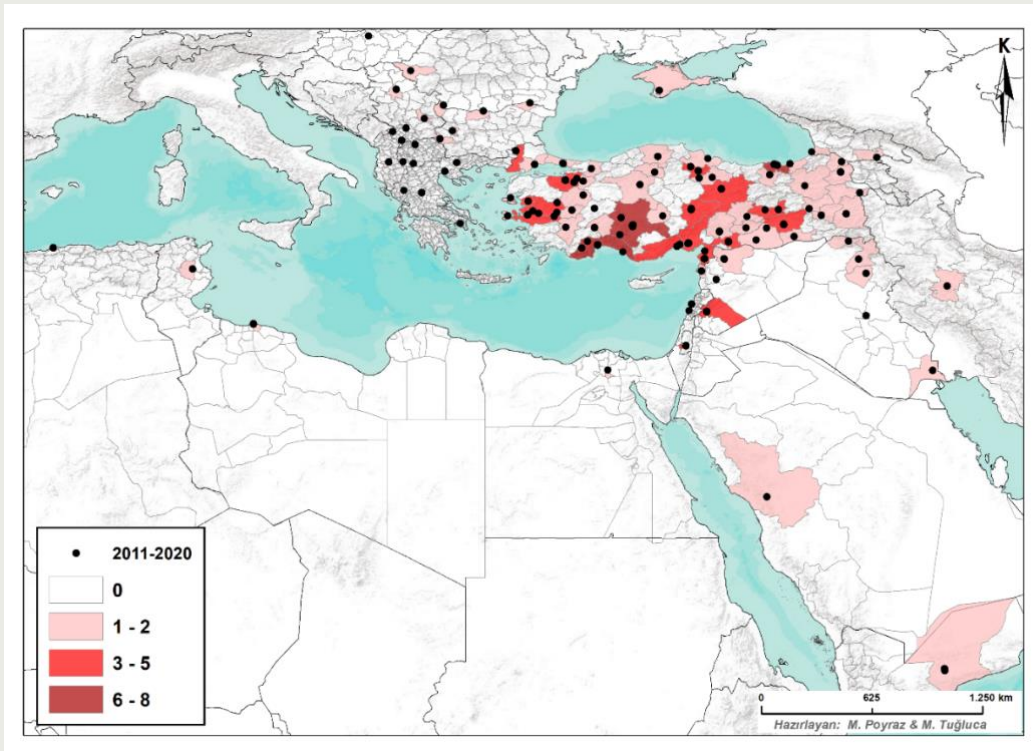
Harita 2. Taşra ile İlgili Tezler (1991-2000)

Harita 3. Taşra ile İlgili Tezler (2001-2010)

Harita 4. Taşra ile İlgili Tezler (2011-2020)

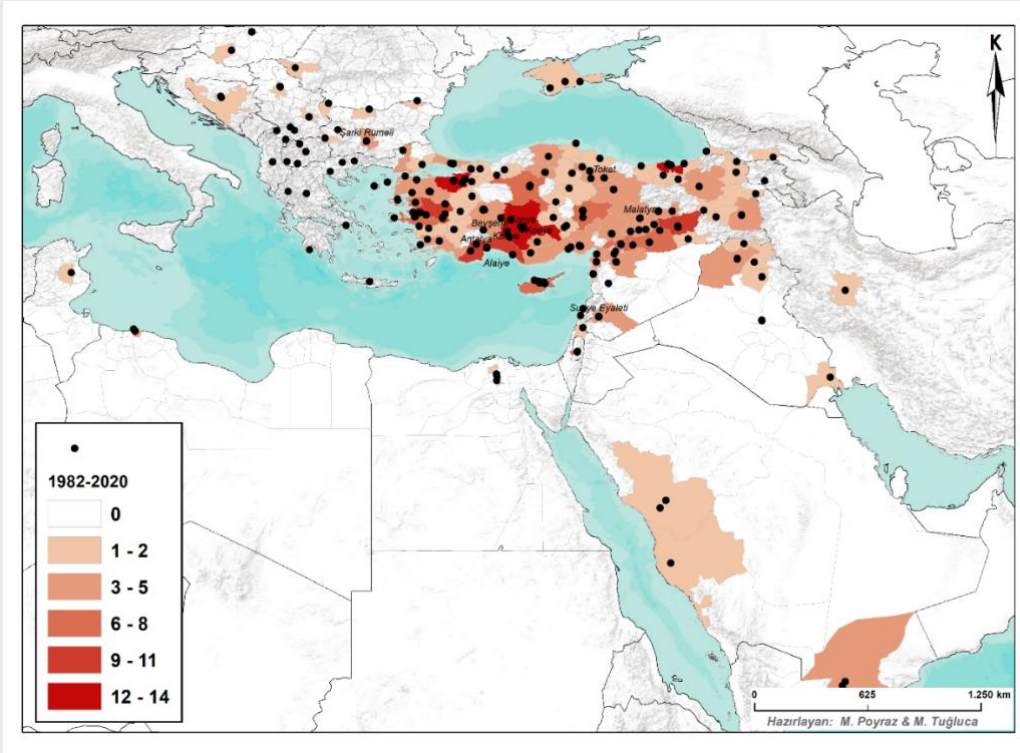

Aynı ivmeyi 2000'ler ile 2010'larda da görüyoruz. Anadolu'da daha önce incelenen yerler çalışılmaya devam ederken yeni yerler de tez konusu olmuştur.

Daha da önemlisi Anadolu dışına ilgi önceki dönemden daha fazla olmuş görünüyor.

Son olarak hazırlanan aşağıdaki harita 39 yıllık süre içerisinde taşrayla ilgili yapılmış tüm tezlerden oluşturulmuştur. Bu haritanın bir yoğunluk haritası olduğu unutulmamalıdır. Haritada görüldüğü üzere sayıları 14'e kadar çıkan şehirler bulunmaktadır. Sadece tek nokta görünen muhitler renklendirilememişse bu, en az bir çalışma yapıldığı anlamına gelmektedir. Ayrıca anlaşılacağı üzere beyaz renkler hiç çalışılmamış yerlerdir. Dolayısıyla halen doktora tez düzeyinde Anadolu'da dahi hiç incelenmeyen yerler bulunmaktadır. Rumeli'nin durumu Anadolu dışındaki bölgelere nazaran iyi görünmektedir. Arap, Afrika, Kafkas ve Karadeniz'in Kuzey coğrafyalarında yerel tarih çalışmak isteyen tarihçilere daha çok işin düştüğü anlaşılıyor.

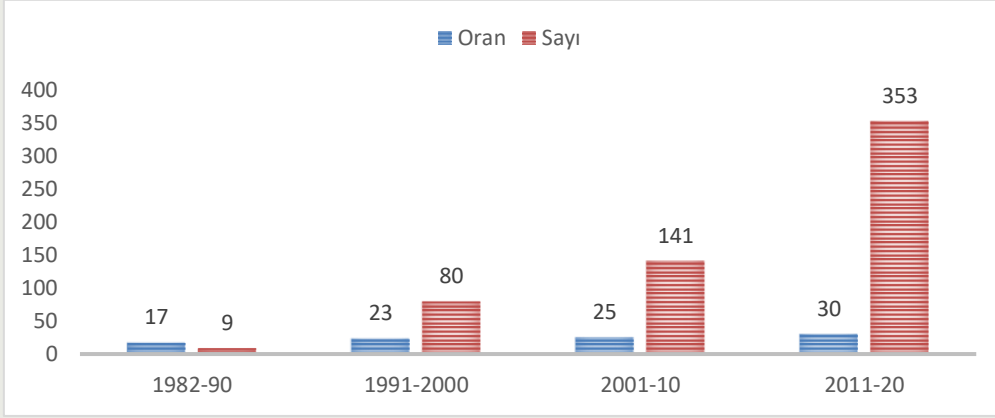
Harita 5. 1982-2020 Taşra ile İlgili Tezlerin Yoğunluk Haritası

3. İlim-Bilim, Kültür ve Edebiyat Hayatı

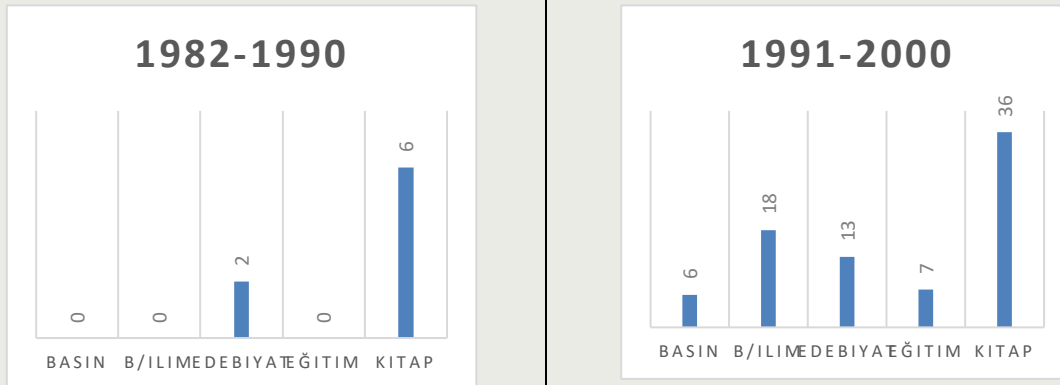
Bu başlık altında; İslami ilimler, pozitif bilimler, edebiyat, eğitim, kitap ve basın merkeze alındığı tez konuları birleştirildi. Grafik 14. bu tür konulara olan ilginin her on yıl boyunca düzenli bir şekilde arttığını göstermektedir. 80'lerde %17'yle başlayan oran 2010'larda %30'lara kadar çıkmıştır.

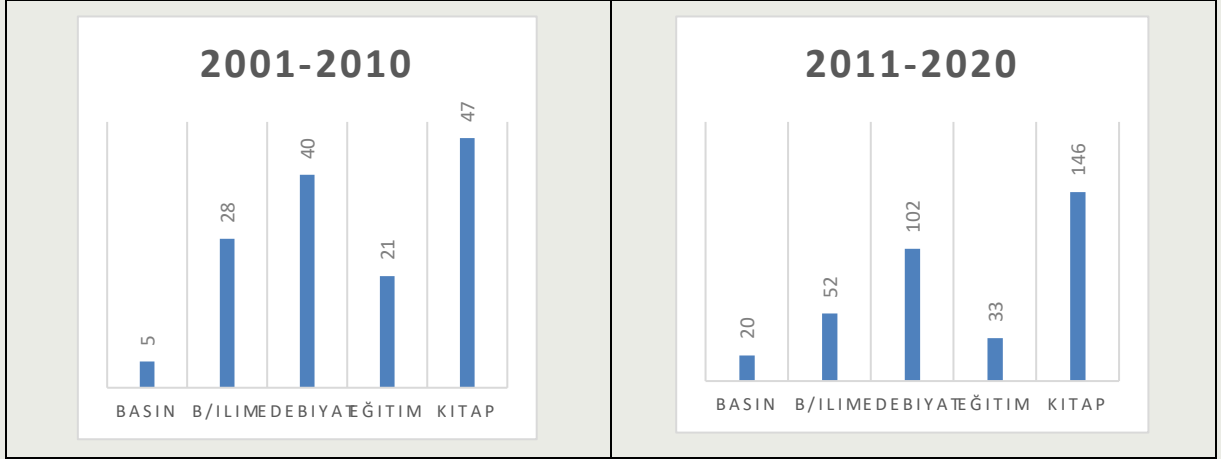
Grafik 14. Bilim Kültür ve Edebiyat Oran ve Sayıları

Grafikte işlenen tez konularının kendi içlerindeki tasnifi aşağıdaki grafikte gösterildi. Bu başlık altındaki konular genellikle disiplinler arası çalışmaları gerektirmektedir. Edebiyatın ilgi alanına giren konular ve kitaplar büyük oranda edebiyatçılar tarafından incelenmiştir. Disiplinler arası çalışmayı gerektiren bir diğer alan ise Osmanlılar dönemi İslami ilimler ve pozitif bilimlere ilişkin çalışmalarla yine bu alanlarda kaleme alınmış kitapların incelenmesidir. Genellikle farklı disiplinlerce yürütülen bu çalışmalar Osmanlı müesseseleri alanına önemli miktarda katkı sağlamıştır. Açıkçası bu çapta, zenginlikte ve içerikte gerçekleşen çalışmalar zaten sadece tarihçilerin altından kalkabileceği bir iş değildir. Dolayısıyla bu alanların kendi disiplinleri çerçevesinde uzmanlarınca incelenmesi müessese tarihi açısından ciddi bir kazanımdır. Zira tarihçilerin mevcut formasyonlarının bu konular için çoğunlukla yetersiz kalacağı aşikârdır. Mesela hadis, tefsir, kimya, tıp gibi alanlarda yürütülen tezlerde doğrudan bu alanlara dair formasyona önemli ölçüde ihtiyaç vardır ve kuşkusuz tarih eğitimi bunlar için yeterli değildir. Dolayısıyla büyük oranda tarihçi kökene sahip olmayanların yürüttüğü bu başlık altında ele alınan konular, Osmanlı çalışmalarına hem sayıca hem de nitelik açısından önemli katkı sağlamıştır. Grafik 4.'te görüldüğü üzere %27 gibi büyük bir oransal katkı, müessese anabilim dalının diğer anabilim dalları arasındaki farkın açıklaması da olabilir.

Grafik 15. Bilim, Kültür ve Edebiyat Konularının 39 Yıllık Konularına Göre Sayıları

Yukarıdaki grafiklerde görülen ana başlıklarla ilgili hangi konuların tez olarak çalışıldığı aşağıda dönemsel bir şekilde ele alınacaktır.

a. Edebiyat

80'li yıllarda şair padişahlar ve Süleymanname ile başlayan edebiyatla ilgili doktora tezleri 90'lı yıllarda 13'e kadar çıkmıştır. Yeni Türk edebiyatındaki bazı eserlerin mukaddimleri, Türk-Yunan Savaşının şiire aksi, Türk şiiri ve teorisi, aşıklar, Garib-name'de motif incelemesi, Evliya Çelebi Seyahatnamesinde ses değişimleri, ses benzeşmeleri ve uyumlar, sentaks incelemeleri, tiyatrodaki sosyal meseleler, popüler roman, edebi terimler, hilye-i nebeviler, Türk-Fars Edebiyat münasebetleri gibi konular bu dönem doktora tezlerinde incelenmiştir.

2000'li yıllarda bu başlık altındaki tez konularında bazı kümelenmelerin başladığı tespit edilebiliyor. Mesela romanlara karşı ilgi oldukça artmış ve romanlar çok çeşitli yönlerden incelenmiştir. Romanlarda; dış dünya, değerler çatışması, toplumsal cinsiyet, bürokrasi ve memurlar, azınlıklar, batılılaşma, yabancı okullar, sosyal tenkit, fantastik roman, Ermeniler, çok-katmanlı anlatı gibi konular ele alınmıştır. Şiir çalışmalarında da bir yoğunluk gözlemlenebiliyor. Mevlevi şairler, Rumelili şairler, kadın şairler, şiir poetikası, şiirli ve manzum tiyatro, Garib-name, şair tezkireleri, Osmanlı şiir ritüellerinde süreklilik ve değişim, tahmisler ve Fecr-i Âti Encümen-i Edebisi incelenen konular olmuştur. Bunların dışında şu şekilde başka çeşitli konular da ele alınmıştır: Osmanlı Türkçesinin ses düzeni, dil ve imla, Mısır Arap edebiyatı, Ali Şir Nevai'nin etkisi, tiyatro, Türk hikâyeciliğinde tema, manzum sergüzeşt-nameler, edebi hâmilik, toplum ve edebiyat ilişkisi, Türk edebiyatında 'taşra', sözlükçülük, Osmanlı Suriye'sinde edebi ve kültürel faaliyetler.

2010'larda diğer bütün alanlarda olduğu bu başlık altındaki konularda da çeşitlilik artmıştır. Yine bazı konularda kümelenmeler açıkça görülüyor. 2000'lerdeki romanlara olan ilgi katlanarak artmış ve şu konular incelenmiştir: kimlik, toplumsal cinsiyet, sosyal değişim aracı olarak roman, Bulgarlar, çok

eşlilik ve aldatma-duygular, eğitim, eğlence kültürü, Endülüs, erkeklik ve milliyetçilik, gayrimüslimlere bakış, din ve inanç algısı, dinler ve inançlar, kasaba, kimlik inşası, kötülük, kültürel dönüşüm ve eşya, mizah, Avrupa, çocuk, İslami öğeler, bakış açısı, beden-zihin denetimi, doğu nostaljisi, ebeveyn-çocuk ilişkisi, gençlik-gelecek ve idealler, ideolojik değişim, mekan-eşya-kıyafet, modern bireysellik, Osmanlı hanedanı ve saray, tasvir, siyasi fikirler, geç Osmanlı yazınsal alanında roman.

Şiirler de 2000'lerdeki gibi özel ilgiye mazhar olmuş görünüyor: sadî-i şîrazi, şehrengizler, aşık tarzı şiirinde sosyo-kültürel hayat, aşık tarzı şiirinde tasavvuf, aşık geleneğinde Aşık Şem'î, divan şiiri poetikası, cönkler, divan şiirinde rüzgar, divanlarda nasihat, Namık Kemal'in tarih anlatılarının poetikası, Türk şiirinde bir paradigma olarak batı felsefesi, Klasik Türk şiirinde cennet ve cehennem, yenileşme devri Türk şiirinde millî romantik tavır, Tanzimat dönemi Türk şiirinde tanrı imgesi, şüara tezkirelerindeki anekdotlar, tasavvuf bağlamında Türk şiiri, Nef'i'nin Siham-ı Kaza tenkidi, Kayserili Ruzi ve şiirleri, Mesnevi, Mem u Zin, Ruhi divanında sosyal hayat, Taşlıcalı Yahya divanı sözlüğü, Emrî divanı sözlüğü, Hafız divanı şerhinde tasavvufi unsurlar, Nev'î divanı sözlüğü gibi konularla Osmanlı şiiri çeşitli yönleriyle incelenmiştir.

Roman ve şiir kümelenmesinin dışındaki konular şu şekilde sıralanabilir: Molière, savaş anıları, seyrani olgusu, gazavatnameden romana, Fransız edebiyatından çeviri, fiiller, Batı Rumeli Türkçesi, Osmanlı yazınında erkeklik, şer'îye sicillerinin söz varlığı, Irak'ta edebi kültürel çevre, Selanik'te edebi kültür, Yavuz zamanı kültür ve edebiyat, Fatih Sultan Mehmet Dönemi kültür ve edebiyatı, savaş edebiyatı ve propaganda, malumat hareketi, seyahat edebiyatı, melodram ve komedi, vakanüvis metinlerinde edebi muhteva, Türk edebiyatının Tatar edebiyatına etkisi, Tanzimat edebiyatında milli kimlik inşası, gazavatnamelerde savaş tasvirleri, kroniklerde halk edebiyatı unsurları, hatıra türü, İttihad-ı İslam ideolojisinin edebiyata yansımaları, İngilizce edebiyatın etkileri, Türk ve Fars edebiyatı karşılaştırması, Karamanlıca edebi eser, Evliya Çelebi Seyahatnamesinde kurmaca, söylem kuramı, Türk edebiyatında yenileşme çabaları, Kavanin-i Yeniçeriyan, Lügat-ı Remzi, kamus-ı Fransevi, Kâmüs-ı Osmânî.

b. Kitaplar

80'lerde doktora tezi olarak incelenen eserlerin birisi tıp beşi tarih kitabıdır. Bunlar genellikle tenkitli metin ve tahlil şeklinde incelenmiş olup, tıpla ilgili olan eserin içerisindeki dahili hastalıklar merkeze alınmıştır. 90'larda tespit edilen 36 kitabın yarısından fazlası tarih konulu olmuştur. Tarih kitabı dışında tıp, ahlak, Arapça, baytarnama, biyografi, cihad risalesi, divan, iskendername, menakıbnama, müzik kitapları doktora tezi olarak incelenmiştir.

2000'lerde incelenen 47 kitabın yaklaşık üçte biri tarih ile ilgili olmuştur. Onun dışında ahlak, Arapça, coğrafya, hadis, matematik, mensur hikâye, mesnevi,

münşeat mecmuası, gramer, müzik, siyasetname, siyer, tefsir, teşrifatname, tıp ve vasiyetname olarak sıralanabilir.

2010'larda kitaplarla ilgili tez sayısı neredeyse üç kat artmıştır. Ancak tarih kaynaklarına ilgi azalmış görünüyor. Zira bu dönem tespit edilen 146 kitaba dair doktora tezinin yaklaşık 1/10'i tarih ile ilgili olmuştur. Önceki dönemlere nazaran daha zengin içerikle kitaplar incelenmiştir. Başlıklar şu şekilde sıralanabilir: Ahlak, ansiklopedi, Arapça, atasözleri ve deyimler, baytarname, biyografi, coğrafya, divan, felsefe, feraiz, fetihname, fetva, fıkıh, galat, gazavatname, gülistan, hadis, ihya, ilm-i nücum, ilmihal, iskendername, kısas-ı enbiya, manzum ve mensur hikayeler, matematik, Mekke tarihi, menakıbnâme, mesnevi, Mevlevilik, Muhammedîye, muhasebe, müzik, nasihatname, sefaretnâme, siyer, sözlük, Süleyman name, tasavvuf, tefsir, tıp.

c. İlim, bilim, kültür ve düşünce

İlim, bilim, düşünce ve kültür ürünlerinin doktora tezi olarak ele alındığı çalışmalar bu başlık altında birleştirildi. Bu konulara ilişkin ilgi 90'lardan itibaren gözlemleniyor. Felsefi düşünce, düşünce yapısı ve çeviri ilişkisi, batıcılık akımı, kurtuluş hareketleri, ulema ve yenileşme, bir devlet adamının sosyal ve iktisadi görüşleri, İslam anlayışı, fikir ve düşünce yapısının mimariye etkisi, felsefi ve kelâmî görüşler, muhaddisler, müfessirler, tefsir çalışmaları, fıkıh çalışmaları, bazı meşhur ilim adamlarının fikirleri, tarihçilik veya tarih yazıcılığı gibi konular 90'larda ele alınan konular olmuştur.

2000'lerde bilim ve ilim merkezli çalışmalara ilginin arttığı anlaşılıyor. Osmanlı'da kimya çalışmaları, modern fizik, Kâtip Çelebi'nin bilim anlayışı, sosyal Darwinizm'in etkileri, nöroşirürji, Makyevist düşüncenin gelişi, Saçaklızade'nin ilimleri sınıflaması, Edirne'de kültür ve bilim muhitinin oluşumu, tefsir anlayışı, fiten hadisleri, Şeyh Bedreddin'in fıkıhçılığı, Ebussuud'un fıkıh metodu, Arapça tarih yazıcılığı, tefsir metodu, İslam tarihçiliği, tarih ve tarihçilik gibi ilim ve bilim türü alanlara ait çalışmaların yanında Şeyh Bedreddin'in düşünce tarihindeki yeri, İbn-i Kemal'in Sünnilik anlayışı, fikir hareketleri, milliyetçiliğin siyasal söylemi, siyaset ve toplum düşüncesi, dini düşünce, irade hürriyeti düşüncesi gibi düşünceye yönelik konular da tezlerde incelenmiştir. Ayrıca ilmihaller ve ulema sınıfı da bu dönemde incelenen konulardan olmuştur.

2010'larda iki katına çıkan çalışmalarda haliyle çeşitlilik de artmıştır. Modern düşünce ve bilimlere dair ilgi artmakla birlikte İslami düşünce ve ilimlerin daha fazla incelendiği anlaşılıyor. Modern düşünce ve bilimlerle ilgili tez konuları şu şekilde sıralanabilir: Analitik geometri, balistik çalışmalar, epistemik cemaatler ve modern bilim algısı, cebir, deniz astronomisi ve astronomi aletleri, koni kesitleri, muhasebe matematiği, astronomi, psikiyatrinin girişi, sayılar teorisi, bilime yönelişin mantığı ve gelecek tasarıları, kolera tedavileri, Alman doğa bilimi ve felsefesinin Osmanlı düşüncesindeki yansımaları ve felsefi akımlar.

İslami ilimler, tarih ve düşünce: Fıkıh usulü, hadis ilmi, İbn Âbidîn'in Fıkıhçılığı, kelim öğretimi, kelâm ilminde yenilenme girişimleri, Osmanlı Manzum Hadis Edebiyatı, Osmanlı mesâha ilmi, Mollâ Câmî'nin kelim anlayışı, Molla Fenârî'nin bilgi ve varlık anlayışı, Saçaklızâde'de ilahiyat, Türkçe tefsir geleneği, telvîh hâşiyeleri, Nâsiruddin el-Beyzâvî'nin kelâmî görüşleri, tefsir alanındaki çalışmalar, fetva, tefsir tahkiki, Akşemseddin'de Allah, kâinat ve insan, İbn Haldûn'un siyaset ve devlet felsefesinin yansımaları, şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin dinî düşüncesi, adalet, ahlak ve nizam düşüncesi, Osmanlı düşüncesinin kaynakları, iktisadi zihniyetinin muhasebe kayıt düzenine etkisi, bilginin dolaşımı, Muallim Naci'nin düşünce dünyası, iktidar-bilim/ilim ilişkisi, tarih düşüncesi, Osmanlı tarih yazımında dünya algısı, Tarih-i Osmânî Encümeni/Türk Tarih Encümeni Mecmuasının Osmanlı tarih yazıcılığındaki yeri, Dâvûd Kayserî'de varlık, bilgi ve insan, Diyarbekrî ve Tarihçiliği, Mısır'da tarihçilik, geç dönem tarihçilik. Ayrıca Abdülhamid ve II. Mahmud dönemi uleması, II. Meşrutiyet sonrası ulema, Osmanlı uleması ve patronaj ilişkisi gibi konular da ilmiye sınıfıyla ilgili çalışmalar olarak kayda geçmiştir.

d. Eğitim

Eğitim konusu 90'larda doktora tezlerinde yer edinmeye başlamıştır. Bu çalışmaya yansıyan ve özellikle modern döneme dair eğitim çalışmalarının belirli bir bölümünün Cumhuriyet dönemini de kapsadığını belirtmekte fayda var. Eğitimle ilgili ilk tez konuları şu şekilde olmuştur: Yükseköğretim (darülfünun), diş hekimliği eğitimi, din eğitimi ve öğretimi, medrese eğitimi, eğitimciler, eğitim faaliyetleri.

2000'lerde eğitimle ilgili konuların çeşitliliği de sayısı da artmıştır: Arapça öğretimi, modernleşme sürecinde ilköğretim, Farsça öğretimi, Türkçenin öğretimi, tarih eğitimi, ilmî cemiyetlerin din eğitimi –öğretimi, kızların eğitimi, taşrada eğitim, öğretmen yetiştirme, öğretmen yetiştiren kurumlarda eğitim yönetimi ve denetimi, Türk denizciliğinde coğrafya eğitimi gibi doğrudan eğitim-öğretim süreçlerine odaklanmış çalışmaların yanında eğitim düşünce ve felsefesine dair çalışmaları da görüyoruz. Şu şekilde; Emrullah Efendi'nin eğitim felsefesi politikaları, Türk aydınının eğitime bakışı, çocuk dergilerinin eğitim açısından incelenmesi. Türk eğitim sistemindeki gelişmeler, Müslim ve gayrimüslimlerin eğitime karşılaştırmalı bir yaklaşım, mekteplerin ortaya çıkışı ve gelişmeleri gibi konular da incelenen diğer meseleler olmuştur.

2010'larda aynı ivmenin devam ettiği anlaşılıyor. Taşrada eğitim öğretim faaliyetleri, diferensiyel integral hesap ve eğitimdeki yeri, din eğitimi tartışmaları, beden eğitiminde çağdaş dönüşümler, matematik öğretimi, fen bilimleri eğitimi, İngilizlere Türkçe öğretimi, yükseköğretimde işletme eğitimi, sağır dilsiz ve âmâların eğitimi, tarih öğretiminin dönüşümü, Türkçülük akımında eğitim, din eğitimi ve öğretimi, yabancı okulların eğitim programları, yurt dışı eğitim, yüksek din eğitimi anlayışının değişimi, ahlâk eğitimi gibi doğrudan eğitim-öğretim

süreçleri yine aynı şekilde yoğun ilgiye mazhar olmuş durumda görünüyor. Bunlar dışında eğitime ilişkin diğer başlıklar şu şekilde sıralanabilir: Edebi eserlerde toplum ve eğitim, Amerikan Kız Koleji, Arnavut Milliyetçiliğinin gelişiminde mektepler, Avusturya'da eğitim ve Osmanlı sistemi ile mukayesesi, eğitimin modernleşmesi, eğitim ve ideoloji, toplumsal modernleşme projesi, eğitim ıslahatı, siyasal ve sosyal hayatın tanziminde geleneksel eğitim kurumları, mektep sisteminde İslâm anlayışı, misyoner okulları, Türk modernleşmesi süreci ve eğitimin belirlenimi, ilkokul ders kitapları, Robert Kolej'de öğrenim gören Türk öğrenciler.

e. Basın

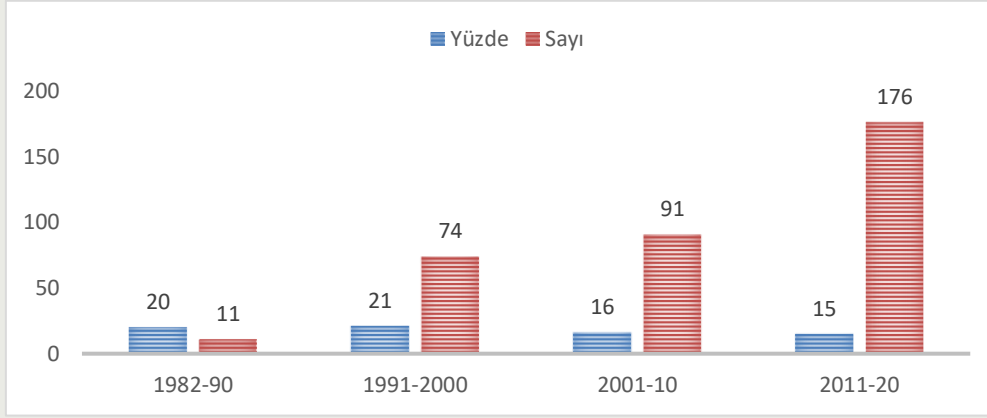
Basınla ilgili 90'lı ve 2000'li yıllarda toplamda 11 adet teze rastlanmıştır. Bunlar; gazetecilik, siyasi gazetecilik, dergiler, basının Türk siyasal hayatına etkileri, yurt dışı Türk basını, reklam, Osmanlı topraklarındaki yabancı dildeki gazeteler, İkdam gazetesindeki hikayeler, Batı düşüncesinin sözcüsü İctihad Dergisi, modernleşme aracı olarak süreli yayınlar, Sırat-ı Müstakim dergisine göre batılılaşma, Genç Kalemler dergisi ve belli başlı gazeteciler şeklinde sıralanabilir. 2010'lu yıllarda basınla ilgili tezlerde iki kat artış olmuştur. Ajanslar, askeri matbuat ve siyasi hayata etkisi, basın dili, basın hayatından görsel yenilik, basında temel haklar, çocuk dergileri, çocuk gazetelerinde Osmanlı kimliği, gazeteciliğin yeni edebiyatın doğuşuna etkisi, İttihat Terakki'ye muhalif bakış, İkdam Gazetesi, iktisadi dergicilik, mizah basınında eleştiri, Kürtçe dergilerde kimlik ve siyaset, mizah gazete ve dergileri, mizah dergilerinde İstanbul hayatı, mizahta Teodor Kasap, süreli yayınlarda emek fikri, Azerbaycan edebi muhiti, dini dergilerdeki manzumelerin muhtevası gibi konular incelenmiştir.

4. Sanat ve Mimari

Mimari, müzik, el sanatları, güzel sanatlar, resim gibi sanat dalları ve disiplinlerle ilgili tezler bu başlık altında toparlandı. Bu alanlardaki konular tarih metodolojisi ve alan bilgisi dışında ciddi manada teknik ve sanatsal bilgi birikimini gerektirmektedir. Bu haliyle sadece tarih formasyonu olan öğrencilerle öğretim üyelerinin bu tür tezleri yürütmeleri mümkün değildir. Dolayısıyla bu tezler kaçınılmaz bir şekilde disiplinler arası çalışmaları gerektirmektedir. Bu itibarla mimarlık ve güzel sanatlar gibi alanların uzman hocaları yaptırdıkları tezlerle Osmanlı müesseseleri ve medeniyeti alanına ciddi katkı sağlamaktadırlar. Aşağıdaki grafikten de görüldüğü üzere katkı hem nitel hem de nicel olarak önemli boyutlara erişmiş durumdadır. Yukarıda da değinildiği üzere müessese anabilim dalındaki tez oranlarının diğer dallardan oldukça fazla olmasının temel sebebi farklı disiplinlerin ilgi alanlarının müessese anabilim dalıyla çakışmasıdır.

Grafik 4'te görüldüğü üzere bu alanın müesseselere %16 oranında katkısı olmuştur.

Grafik 16. Sanat ve Mimari Oran ve Sayıları

80'lerden itibaren bu tür konulara ilgi hemen gözlemlenebiliyor. 54 doktora tezinin 11 tanesinin mimari ve sanat alanlarında olması bunun göstergesi olsa gerek. Bu dönemde incelenen konular şu şekilde sıralanabilir: Sivil mimaride pencere açıklıkları, Osmanlı mimarisinde estetik kriterler, mimaride cephe biçim düzenleri ve Bizans etkileri, Topkapı sarayının biçimlenmesinde tasarım gelenekleri, Osmanlı türbelerinin tipolojisi, Haliç işi denilen Osmanlı seramikleri, Osmanlı mimarisinde kalem işleri, Minyatürlü Ahmedi İskendernameleri, Makedonya'da mimarisinde duvar süslemeleri, çadır süslemeleri.

90'larda hem oranca hem de sayıca sanat ve mimari alanlarında çalışmalar artmıştır. Bu, beraberinde konu çeşitliliğini de getirmiştir. **Mimarlıkla ilgili çalışmalar şu şekildedir:** Yabancı mimarlar, anıtlar, Osmanlı mimarisinde mekân analizi, Mısır'da Osmanlı Devri mimarisi, Tunus'ta Osmanlı Dönemi mimarisi, Üsküp'te Türk mimarisi, kütüphane mimarisi, kagir mimarisinde yapım teknikleri, tekkeler mimarisi, Osmanlı İmar Sistemi, Osmanlı dini mimarisinde strüktür analiz, III. Ahmet Devri mimarisi, apartman-konutlarında orta sofa-hol tipolojisi, cami ve türbelerinin tamirleri, minarenin konumu, menzil külliyesi, çok işlevli camilerde kubbeye geçiş elemanı, Rönesans mimarisi bağlamında Fatih Sultan Mehmed kaleleri, Osmanlı mihrapları, İstanbul ile Kahire arasında mimari etkileşimler, kent kurgusu ve yapı grupları, geleneksel ev mimarisi, kent mimari örnekleri, ibadet yapılarının kentsel mekanda konumu, han binalarının tarihsel gelişimi, İstanbul'da Latin Katolik yapıları, ticaret han ve pasajlarında stil ve fonksiyon, taç kapılar, Dolmabahçe ve Çırağan saraylarının konumu, Gravür ve seyahatnamelerde anıtsal yapılar, cami ve mescitler, medrese tipolojisi, külliyeler.

Sanatla ilgili çalışma konuları şu şekildedir: Türk resim sanatında portre resmi, saray çevresinde resim etkinliği, resimde biçim sorunları, manzara resmi, resimde Osmanlı haremi, yabancı ressamın etkileri, mimaride yazının

kullanımı, Sinan'ın camii ve türbelerindeki yazı düzeni, mimaride taş süsleme, cami pencere parmaklıklarında gümüş kakma motifler, dini mimaride celi sülüs hattı uygulama ve teknikleri, Kur'anların sayfa düzenlemesi, el işlemleri ve mimari motifleri, ejderhanın motif olarak gelişimi, minyatürlerde doğa ve bitki örtüsü, silahlarda süslemeler, halılar, camilerde kalem işleri, saray komplekslerinde duvar resimleri, mezar taşlarında görülen dekoratif sanatlar ve semboller, saray ve kasır bahçe düzenlemeleri, duvar resimlerinde betimleme anlayışı, minyatür sanatının şehir kuruluşları ve mimarlıkla ilişkisi, Fatih devri ciltleri, Tunus çinilerinde Osmanlı esintileri.

Müzik alanında da özel çalışmalar görülüyor: müzik enstrümanları, müzik eğitimi, müzik ve müzisyenler, minyatürlerde müzik ile ilgili sahnelerin kurgu düzeni, çalgılar ve betimlemeler.

Yukarıdaki grafikten 2000'lerden sonra oransal bir düşüş görünse de sayısal açıdan yüksek rakamlarda incelemelere şahit olunuyor. **Mimari ile ilgili tezler şu şekildedir:** Deprem sonrası yapı onarımları, kent dönüşümü, saray ve konut mimarlığı, Süleymaniye Külliyesi, Sinan camilerinde mekân ile serbest düşey taşıyıcılar arasındaki boyut ilişkisi, Alman mimari etkinliği, Batılılaşma mimarisinde yapım teknolojisindeki değişim, kamusal alanda dönüşüm, II. Abdülhamid Dönemi imar faaliyetleri, Selimiye Kışlası ve yerleşim alanı, camilerde akustik, Safranbolu su mimarisi, Hıristiyan dini mimarisinde Jamatun yapıları, Sefarad kültürünün dönüşümünün mimariye yansımaları, kültürel çeşitliliğin geleneksel konut mimarisindeki değişime yansımaları, Topkapı Sarayı haremde tasarımın görsel analizi, şehir külliyesi, askeri yapılar, taşra örneğinde mimari eserler, sivil mimari eserler, sivil mimarlıkta taş odalar ve Fener evleri, İslam'ın temel kavramlarının dini mimariye yansımaları, mimaride Selçuklu geleneği, mimarlıkta batılı klasik oranların kullanımı, sarayda işlev ve mimarlık bağlantısı, kamu yapıları, mimarlık pratiğinde bilgi ve yapım teknolojileri, değişim sürecinde Osmanlı mimarlığı, fiziksel-kentsel kavrayışın değişimi, merkezi yönetim mimarisi, mimari dokusu, Antakya'nın mekânsal oluşumu, Laleli Külliyesi inşaatı, türbeler, Halep dini eserleri, şadırvanlar, Bani ailesi: Köprülüler, ev iç mekan bileşenleri, Ayasofya'nın geçirdiği onarımlar, Beylerbeyi Sarayı, manastır ve kilise binaları, Hacı İvaz Paşa'nın mimari faaliyetleri, eğitim yapıları ve askeri rüştiyeler.

Sanatla ilgili tezler şu şekildedir: mihrap önü mekânı, resim sanatında kıyamet alametleri, İngiliz oryantalist ressamlar, hanedan türbelerinde tezyinat, türbelerde mimari plastik ve tezyinat, kitaplarda tezhip sanatı, İngiliz ressamlar, süslemeli mezar taşları, sosyal yaşamda sanat eseri olarak yeni objeler, Osmanlı resminde natürmort, Osmanlı entarisi, mimaride süsleme, Batı Anadolu Beylikleri mimarisinde tipolojiye bağlı süsleme tasarımları, camilerde kalem işi tezyinat, sanat himayesi, çini süsleme, cami mihrapları, cami minberleri, Osmanlı Hint-Babür kumaş sanatları etkileşimleri, Türk resminde İstanbul'un mimarlık örnekleri, resimli elyazmalarında değişen iktidar sembolleri, tiyatro, Pera'da resim üretim ortamı, tezhip sanatı, Siyer-i Nebî'de metin minyatür ilişkisi, Bosna-Hersek'te Müslüman mezar taşları, Türk resminde kimlik arayışları, Beyoğlu'nda

heykel ve figürlü kabartmalar, kıyafet albümleri, cami cephelerinde taş süsleme, Osmanlı modernleşmesinin eşiğinde bir Fransız sanatçı.

Müzikle ilgili tezler: Cami musikisi ile gayrimüslim mabed musikisi mukayesesi, çoksesli klasik batı müziğinin kurumlaşması, sarayda çalgılar, İstanbul kültür ortamında müzik ve mekân.

2010'larda oran azalsa da sayı 176'ya çıkmıştır. **Mimari ile ilgili tezler:** Manastır'da Osmanlı mimarisi, Adana'da kamu yapıları, İstanbul'da ahşap yapım sistemlerinin değişimi, Gaziantep Türk-İslam mimarisi, Aya İrini, Balıkesir'de Türk dönemi mimari eserleri, Vîlâyet-i Rûm'unun inşası, bekâr odaları ve meyhaneler, Mevlevihanelerde mimari düzen, bahçe tasarım ilkeleri ve restitüsyonu, su kültürü ve yapıları, Bulgaristan'da dini mimari, Bursa mimari eserleri, I. Murad Osmanlı mimarisi, cami mimarisinin gelişimi, taşra sultan camileri, cami ve mescitlerde pencere açıklıklarının gelişimi, Osmanlı savunma yapıları, Çankırı mimari eserleri, Diyarbakır'da ticaret mimarisi, hamamların yapım teknikleri, hamam kubbelerinin mimari özellikleri ve yapım teknikleri, arsa-konut ilişkilerinin çözümlenmesi, fabrika yapılarının kentsel ve mimari analizi, Fransız okul yapıları, Gülnuş Emetullah Sultan'ın imar faaliyetleri, Halep geleneksel evleri, hükümet konaklarında ideoloji ve erkin mimari temsili, Sultan II. Mahmut türbesi haziresi, askerî dönüşümler ışığında imar faaliyetleri, konut içi dokumacılık üretiminin mekâna yansımaları, Isparta konutları, konut mimarisinde lüks ve konfor, İstanbul yapılarında taç kapılar, barınma kültürü ve yaşam koşulları, İstanbul'da ekonomi, siyaset ve mimarlık ilişkileri, İzmir ve Selanik'teki kentsel ve mimari değişim, kasaba oluşumu, ince yapı elemanlarının analizi, kiliselerin tamir ve inşası, su mimarisi, Lale Devri mimarisi, Mimar Sinan yapılarının yapım tekniği, Osmanlı mimarlığında merkez-çeper ilişkileri, Sinan camilerinde sivri kemer biçimlenişleri, batılılaşması bağlamında İstanbul'da inşa edilmiş eserler, 'Mimarlık Dili'nin yeniden üretimi, mukarnas, orduda mimari dokusunun gelişimi, Osmanlı devlet simgelerinin mimaride kullanımı, ölçü ve nizam, redif binaları, Rum Ortodoks kiliselerinin yapım ve onarım süreçleri, Arnavutluk mimarisinde süsleme, topoğrafya - yerleşim ilişkisi, Türk milli mimarlığının evrimi, vakfiyelerde mimari gerçekliğin ifadesi, Vedad (Tek) Bey'in ser mimarlık dönemi, zaman-mekan kavrayışının değişimi ve mimarlık, ahşap karkas evlerinin depreme karşı direncinin değerlendirilmesi, mesire alanlarının dönüşümü, İstanbul'da yeşil alanlar, şehir ve mimari, endüstri ve ticaret yapıları, Dolmabahçe Sarayı, eğitim yapıları, İstanbul çeşmeleri, İstanbul'un mekânsal yapısı, dini ve sosyal yapılar, Rum kiliseleri, cami ve mescitler, imaretler, cami onarımları, Kosova kubbeleri camileri, Türk hamamlarının özgünlüğü, külliye.

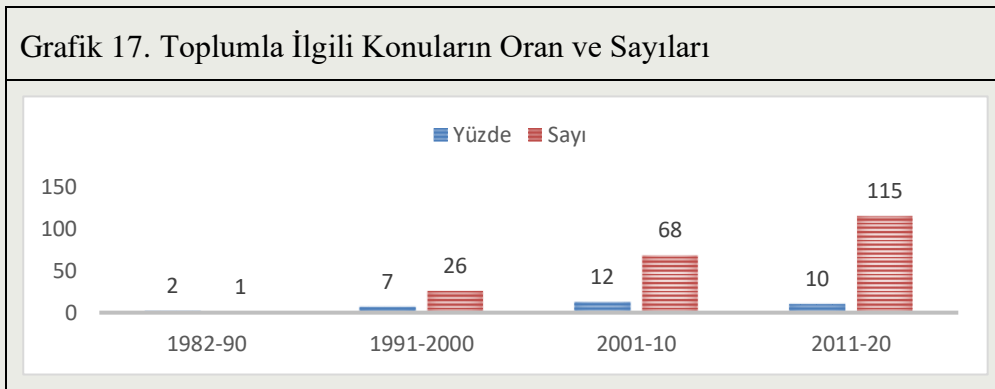
Sanatla ilgili tezler: Sinan camilerinde sembolizm, işlemeli eserler, II. Abdülhamid'in sanatçı kişiliği, saray mobilyası üslubu, anıt yapılarında ana girişler, mimari süslemeler, Ayazağa kasırları, iç mekân ithal aydınlatma eşyaları, tekkelerin mimari ve süsleme özellikleri, cennet imgesi - bahçe tasarımı ilişkisi, deri cilt kapakları, süsleme tasarımı açısından döşeme karoları, Edirne yeni saray kazısı seramikleri, resim ve edebiyatta paylaşılan ortak dil, Fuzûlî'nin Hadîkatü's-Süedâ'sında yer alan minyatürler, kayıklar ve gemilerde kullanılan ağaç

süslemeler, mihraplar, harem dairesi çini pano tasarımları, hünkâr başlıkları ve hassa başlıkları, hünkâr mahfilleri, hat sanatı, mezar taşları, camilerde kalem işi örnekleri ve analizleri, kapalı formlu seramikler, Karamanlıca kitâbeli kiliseler, konut mimarisinde ahşap süsleme, hazire, erkek mezar taşlarında başlıklar, mezar taşları bezemelerinde üslup analizi, erkek mezar taşlarında serpuş biçimleri, metinlerden tasvirlerle yansıyan yüzler, minyatür sanatında malzeme, teknik ve biçimler, minyatürde yıldızlar ve burçlar, minyatürde Mevlana'nın yaşam öyküsü, minyatürlerde padişah kıyafetlerinin motif ve kompozisyonu, minyatürlerinde savaş tasvirleri, Osmanlı ile Almanya arasındaki sinemasal ilişkiler, ciltler, süreli yayınlarda Türk resim sanatı eleştirisi, haremde sanatçı cariyeler, sıcak baskı tekniğiyle desenlendirilmiş Osmanlı kumaşları, resimli hanedan silsilenameleri, minber, sinema tarihi, Sinan yapılarında taç kapılar, Kilise, mushaf sûrebaşı bezemeleri, çiniler, Avrupa çinilerinin üretim merkezleri, yazma eserlerde tezhip, Yıldız porselenleri koleksiyonu, esnaf kıyafetleri, mektep temsilleri, Türk tiyatrosu çalışmaları, tiyatro eserlerinde kadın, saray bahçeleri tasarım ilkeleri ve bitkisel restitüsyonu.

Müzikle ilgili tezler: Saray mûsikîsi, Tanburî Cemil Bey ve gelenek icadı, askeri mehter, Batı müziğinin benimsenmesi, modernleşme, bireyselleşme ve virtüozite ilişkisi, İsmâil Dede Efendi'nin Mevlevî Âyinleri'ndeki makam ve form anlayışının Türk din mûsikine etkileri, Osmanlı fetvalarında mûsikî, müzikte batılılaşma hareketleri, İtrî eserlerinde kompozisyon ve usûl, merâsim mûsikîsi, Anadolu'da musiki ve eğlence kültürü, mûsikî ve yasaklar, müzik sosyolojisi, Ney: tarih, teknik ve icrasına ilişkin karşılaştırmalı bir analiz, Osmanlı maarifinde mûsikî, Türk mûsikîsinde santur, sarayda mûsikînin himâyesi, klasik Türk müziği çok seslendirme çalışmaları, Herat mûsikî ekolü.

5. Toplum

Toplumsal yaşam, kültür, etnik ve dini unsurlar, zümreler, gündelik yaşam, nüfus ve göç gibi konular toplum başlığı altında birleştirildi. Toplumsal meselelere olan ilgi 90'larda başlamış görünse de 2000'lerde yaşanan ivme 2010'larda devam edememiştir. Her ne kadar 2010'larda sayısal değer artsa da oran %10'u aşamamış durumdadır.

80'lerde sadece mahalleyle ilgili bir tezle karşılaşılırken 90'larda nüfus, göç, sosyal yaşam ve toplumsal unsurlar gibi temel mevzularla ilgilenilmeye başlanmış görünüyor. Şöyle ki; ailenin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı, nüfus hareketleri, göçler, toplumsal yapı ve gelenekler, köleler, tabakalaşma sistemi, Varsaklar, Atçeken oymakları, Bozulus Türkmenleri, Rumeli yürükleri ve Naldöken yürük grubu, Kahramanmaraş'ın sosyo - ekonomik ve kültürel yapısı, Anadolu'da eşkıyalık, kassam defterlerinin sosyo-ekonomik tahlili, doğum, evlenme ve ölüm âdetleri, 17. asırda Anadolu'da tasavvuf, Türk çocuk giysileri, kadın giysisi, modernleşme sürecinde moda-zihniyet ilişkisi, Yahudilerin dini ve sosyal durumu, Ermeni toplumu arasında dini ve siyasi mücadeleler 90'larda incelenen konular olmuştur.

2000'lerde incelenen konular şu başlıklarla sıralanabilir:

İskân ve nüfus konuları: yerleşme, nüfus ve yerleşme, aşiretlerin iskanı, sürgün siyaseti, eşkıyalık olayları ve aşiret iskanı, Manisa ve göçler, İzmir'de muhacirlerin iskanı ve planlama, İstanbul'a göçler, Orta Anadolu'da nüfus ve ekonomik yapı.

Etnik unsurlar: Varsaklar, Ortodoks Türkler, Çingenerler, Makedonya Müslümanları, Teke Yörükleri, Batı Anadolu'da Yörükler, Gagauzlar, Memlükler, Kızılbaş kimliği, Anadolu'nun Türkofon Ortodoks topluluklarında eğitim, ihtida, millet sistemi ve gayrimüslimlerin hukuki statüleri, reform çağında Ermeni milleti, Hıristiyanların sosyal ve dini hayatları, Bursa kent tarihinde gayrimüslimler, Nasturiler, İstanbul'da Ermeni toplumu.

Toplumsal unsurlar/örgütler/tabakalar: Konar-göçer nüfus, derviş ve toplum, işçiler ve işçi hareketleri, dinî zümreler, mütegalibe hareketleri ve âyanlık, Ankara'da âyan aileler, bir ayan ailesi Canıklizadeler, Osmanlı halkı, paramiliter gençlik örgütleri.

Sosyo-ekonomik yaşam ve kültür: 16. yüzyılda sosyal hayat, din görevlisinin sosyal hayattaki rolü, Batılılaşma sürecinde Türk tüketim kültürü, Osmanlı toplum hayatı, Divan şiirinde toplumsal hayatın izleri, gündelik hayat, Kuzeybatı Anadolu'nun sosyo-ekonomik tarihi, Antakya kazasının sosyal ve ekonomik yapısı, Hısnımansûr, Behisni, Gerger ve Kâhta'nın sosyal ve iktisadî durumu, Fransız seyahatnamelerinde Osmanlı toplumu, Arnavut topraklarında İslam, Osmanlı Müslüman ailesi, Sirkeci istasyonuna mülkiyet, yatırımlar ve seçkinler, Türk göçmenlerin sanayi işçisine dönüştürülmesi, saray kadın modası, gayrimüslimlerin gündelik yaşamları.

Tasavvuf: Salahaddin Uşşaki'nin tasavvuf felsefesi, Evliya Seyahatname'sinde tasavvufi kültür, müceddidiyye hareketi, Bayramî Melâmî Kutbu, Zeyniyye kültürü, Anadolu'da Kadirîlik, divan şiirinde tasavvuf, tekke-tarikat ıslahâtları, Halveti tekkeleri, Bektaşî Tekkelerinin kapatılması.

Kadın: Balıkesir'de kadınlar, Anadolu'da kadın.

2010'larda incelenen konular şu başlıklarla sıralanabilir:

İskân ve nüfus konuları: Deliorman-Tozluk hattında Osmanlı yerleşmesi, muhaceret, iskân ve entegrasyon, Muhacirîn-i İslamiyenin iskânı, Ankara'da göç ve iskân, Çerkes iskânları, Halep ve civarına Çerkeslerin iskânı, Girit Müslümanlarının zorunlu göçü, sürgün siyasetinin Eyâlet-i Rûm'daki yansımaları, Girit'ten Anadolu'ya gelen göçmen bir topluluğun etnotarihsel analizi: Davutlar örneği, Balkanlar ve Kafkasya'dan gelen ikinci kuşak göçmen kadınların kültürleşme süreci, Kafkasya'dan Düzce'ye göçler, Kafkasya'dan Anadolu'ya Karaçay-Malkarlılar ve göçleri, Kıbrıs'tan Türk göçleri, Kırım ve Kafkasya'dan Diyarbakır ve çevresine göçler, Kocaeli Sancağına göçler, ilk Osmanlı nüfus sayımları.

Etnik unsurlar: Pazarcık Türkmen Alevileri, Kızılbaş ayaklanmaları, II. Abdülhamid'in Kızılbaş/Alevî siyaseti, Küçük Alioğulları ve Reyhanlı Aşireti, Maraş ve çevresinde aşiretler, Dulkadirli Türkmenleri, Teke Yöresi Yörükleri, Ulu Yörük teşekkülleri, Batı Trakya Yörükleri, Anadolu'da konar-göçerlerin sosyo-kültürel yapısı ve etnisite, Tanzimat Döneminde Anadolu'da konar-göçer aşiretler, İngiliz seyahatnamelerinde Kürtler, Milli Aşireti, Heyderan aşireti, Erzurum, Van, Bitlis vilayetlerinde Ermeni-Kürt ilişkileri, Eskişehir yöresinde Tatarlar, Arnavutluk'ta İslâm-Hıristiyanlık karşılaşması, Kapadokya Ortodoks Hıristiyanları ve Müslümanları, Pomaklar, gayrimüslimler, çingeneler, Denizli'de gayrimüslimler, Diyarbakır Ermenileri, Ermeni cemaatleri arasındaki dini ve idari ihtilaflar ve tartışmalar, Anadolu'da Ermeniler, gayrimüslimlerin mülk ve vakıf edinimi, Halep Ermenileri, seyyahlara göre gayrimüslim ahali, Konya'da gayrimüslimler, mühtediler, Müslim-gayrimüslim ilişkileri, Süryaniler, Trabzon'da cemaatlerarası ilişkiler.

Toplumsal unsurlar: Kadızâdeliler hareketi, sarrafların ilişki ağları, savaş esirleri.

Sosyo-ekonomik ve gündelik yaşam, kültür: Yukarı Trakya'da kentsel yaşamın dirilişi, din, Osmanlı Âmid Ailesi, engelliler ve engelli politikaları, Dersaadet'te fuhuş, fetva mecmualarına göre Osmanlı'da iktisadî hayat, işçi örgütlenmesi ve işçi hareketlerinin gelişimi, III. Murat Döneminde Osmanlı köyü ve köylüsü, kumar, Türk kültüründe mumyalama, Edirne'de taşınır ve taşınmaz mal varlığına dayalı servet analizi, İstanbul'da sosyal ve kültürel hayat, Muhibbî Dîvânı'nda sosyal hayat, Seyyid Vehbî Divanı'na sosyal hayat, Bâkî Divanı'na göre Osmanlı toplum hayatı, Osmanlı toplumunun sosyo-ekonomik yapısı, seyahatnamelere göre Anadolu'da sosyal kültürel ve ekonomik hayat, 1660 İstanbul yangınının sosyo-ekonomik tahlili, batıl inançlar ve büyü, fuhuş, cinsellik ve kadın emeği, mekânsal, topografik ve sosyal bir analiz, Selanik'te tütün işçiliği siyaseti, çocuk kıyafetleri, gayrimüslimlerin sosyal ve ekonomik durumu.

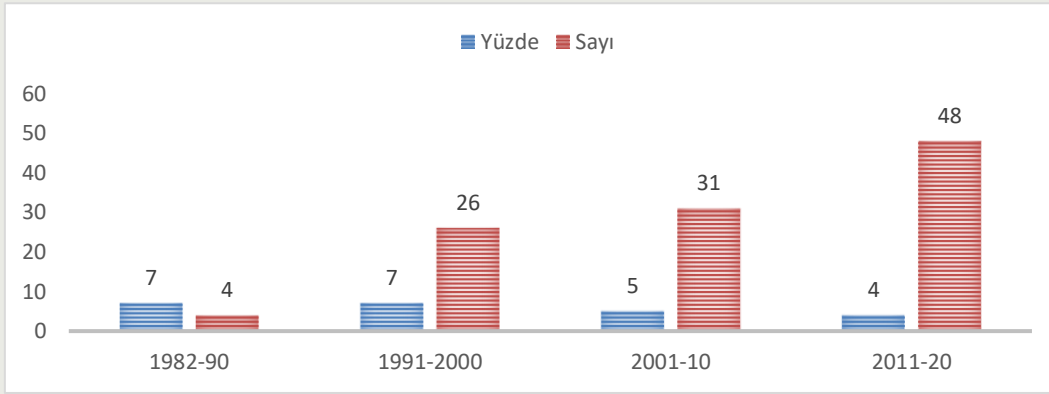
Tasavvuf: Kıbrıs inanç tarihi, Hindî tekkeleri, Anadolu'da Kızılbaş inancının teşekkülü, devlet ve toplum hayatında Mevlevilik, dervişler, Rifâiyye'nin Sayyâdiyye kolu, Eyüp tekkeleri, Rumeli bölgesinde tekkeler ve zaviyeler, toplumsal yapı ve sermaye birikimi ilişkisinin asketizm ve mistizm yönünden incelenmesi.

Kadın ve Çocuk: toplumsal cinsiyet, Osmanlı sosyal politikalarında çocuk, Lâle Devrinde Galata kadınları, Lâle Devri'nde Eyüp kadınları, Trabzon Osmanlı kadını, İran ve Türkiye modernleşmesinde kadın hareketi, kadın dergilerinde kadın modernleşmesi, kadın tarihi açısından statünün değişen görünümüleri.

6. Biyografiler

İlim adamları, edipler, şairler ve devlet adamlarına odaklanmış biyografik içerik barındıran türde tezler bu çalışmada bir grup olarak belirlendi. Bu eserler, doğrudan her zaman sadece biyografik bir çalışma olmaktan ziyade şahsın biyografisinin yanında kimliği, eseri, siyasal-sosyal pozisyonu doğrultusunda incelemeler olarak da kaleme alınmıştır. Yani bu kefeye konulan tezlerin bir kısmına doğrudan bir biyografi tanımlaması yapmak yerine biyografik yönü ağır basan çalışmalar denebilir. Mesela 80'lerde III. Murad, edebi kişiliği, eserleri ve divanının tenkidi ile çalışılmıştır. Mimarbaşı sedefkar Mehmet Ağa'nın yaşamı Osmanlı mimarisine katkısı çerçevesinde ele alınmıştır. Tunuslu Hayreddin Paşa hayatı, hizmetleri ve eserleriyle, Fecr-i Ali yazarı Şahabeddin Süleyman da aynı şekilde eseri ve üslubuyla incelenmiştir.

Grafik 18. Biyografik Tezlerin Oran ve Sayıları

Yukarıdaki grafik 80'lerden 2020'lere doğru biyografik tezlerde hafif bir azalma eğilimi görülmektedir. Ancak birçok defa tekrarlandığı üzere oransal olan bu azalma, sayısal açıdan azaldığı anlamına gelmemektedir. Zira 80'lerde dörtle başlayan bu tür çalışmalar 2020'lerde 48'e kadar çıkmıştır.

90'larda incelenen şahsiyetler şu şekilde başlıklar altında sıralanabilir:

Devlet adamları, komutanlar: Küçük Mehmed Said Paşa, Gazi Osman Nuri Paşa, Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa, Canikli Ali Paşa, Galip Paşa, Mahmut Şevket Paşa, Sadriazam Ahmed Cevad Paşa, İbrahim Edhem Pertev Paşa,

Mehmed Talat Paşa, Halil Rifat Paşa, Mehmed Esad Safvet Paşa, Müşir Mehmed Zeki Paşa.

Padişahlar: III. Mustafa, III. Selim, I. Abdülhamid, II. Abdülhamid.

Mimarlar: Fransız levanten mimar Alexandre Vallaury.

Sanatçılar: Zekai Dede, Hacı Sadullah Ağa.

Din adamları: Mehmed Niyazi-i Mısri el-Malati, İbrahim Gülşeni, Cemal-i Halveti.

Bilim/İlim adamları, düşünürler, tarihçiler: Hoca Sa'deddin, Kılıçzade Hakkı, Celal Nuri (İleri), Mehmed Emin Edib Efendi.

2000'lerde incelenen şahsiyetler şu şekilde başlıklar altında sıralanabilir:

Devlet adamları, komutanlar: Sadrazam Damat Ferit Paşa, Midhat Paşa, Şeyhülislam Musa Kazım, Şeyhülislam Molla Hüsrev Efendi, Gazi Ethem Paşa, Hüsrev Mehmet Paşa, Ahmed Cemal Paşa, Amcazade Hüseyin Paşa, Celalzade Mustafa Çelebi, Keçecizade Mehmed Fuad Paşa, Kostaki Musurus Paşa, Müşir Recep Paşa, Osmanlı Devleti'nce batıya eğitim amacıyla gönderilenler, Mehmet Sait Halet Efendi, Aleksandır Karatodori Paşa, Vehip Paşa, Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa, Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey.

Sanatçılar/Şairler/Edipler: Bekri Mustafa, Seyyid Mehmed Efendi.

Din adamları: Hasırizade Mehmed Elif Efendi, Yakub-ı Çerhi, Ömer Fani Efendi, Müştâk Baba, Şeyh Abdurrahman Aktepe.

Bilim/İlim adamları, düşünürler, tarihçiler: Münif Paşa, Hoca Sadeddin Efendi, Firdevsi-i Rumi, Mehmet Esat Işık Paşa, Eyüp Sabri Paşa .

Diğer: Ahi Sinan bin Ahi Mes'ud.

2010'larda incelenen şahsiyetler şu şekilde başlıklar altında sıralanabilir:

Devlet adamları, komutanlar: Ahmed Cevdet Paşa, Çandarlı ailesi, Gazi Evrenos Bey, Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa, Mustafa Zihni Paşa, Cigalazade Yusuf Sinan Pasha, Çengeloğlu Tahir Paşa, Dâmâd İbrâhim Paşa, Giritli Sırrı Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa, Hüseyin Avni Paşa, Hüseyin Hilmi Paşa, İbrahim Edhem Paşa, İbrahim Hakkı Paşa, Koca Sinan Paşa, Mahmud Nedim Paşa, Mehmed Memduh Pasha, Mehmet Emin Rauf Paşa, Midhat Paşa, Mustafa Naili Paşa, Mütercim Mehmed Rüşdi Paşa, Özdemiroğlu Osman Paşa, Rüstem Paşa, Selahattin Adil Paşa, Serasker Mehmet Rıza Paşa, Barbaros Hayreddin Paşa, Cezayirli Gazi Hasan Paşa, Harbiye Nazırı Nazım Paşa, Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa.

Ayan: Çapanoğlu Süleyman Bey.

Padişahlar: II. Süleyman, III. Mustafa, Abdülmecid.

Sanatçılar/Şairler/Edipler: Edirneli Câhidî Ahmed Efendi, Hâmid B. Alî B. İbrâhim El-İmâdî.

Din adamları/mutasavvıflar: Nureddinzade, Ken'ân Rifâî, Ahmet Mahir Efendi, Sofyalı Bâlî Efendi, Sarı Abdullah Efendi, La'lîzâde Abdülbaki Efendi, Kazancızâde Emin Edîb Efendi.

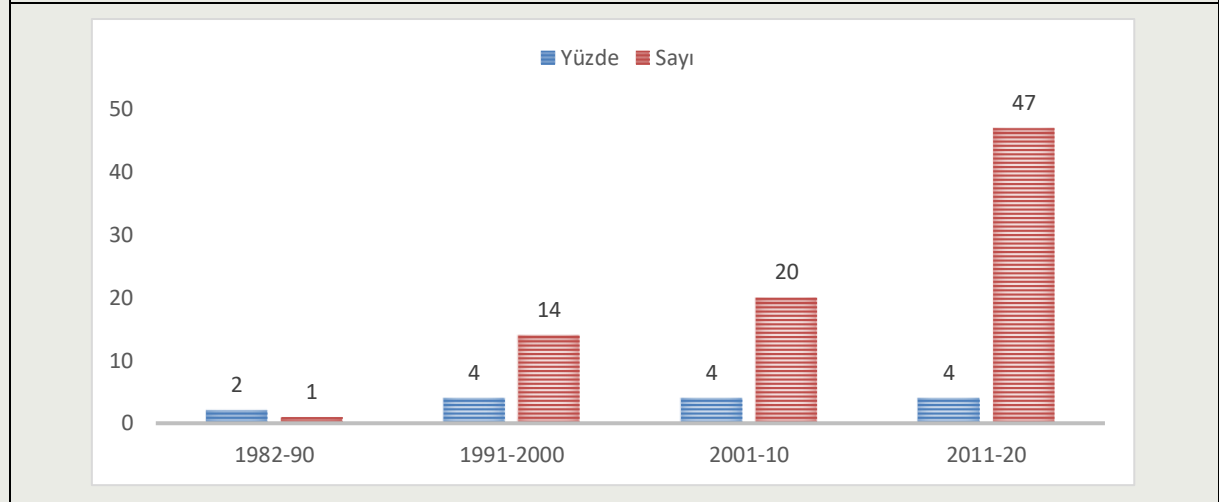
Bilim/İlim adamları, düşünürler, tarihçiler: Ahmed el-Menînî, Şemsettin Sami, Avanzâde Mehmet Süleyman.

Diğer: Evliyâ Çelebi, III. Mustafa'nın kızı Beyhan Sultan.

7. Hukuk

Hukuk ve adaletle ilgili konular ayrı bir başlık altında toparlandı. Hukukla ilgili çalışmalar tüm doktora tezleri içerisinde %4 oranında temsil edilmektedir. Bu durum aynı zamanda onar yıllık dilimlerde de değişmeden devam etmiş görünüyor.

Grafik 19: Hukukla İlgili Tezlerin Oran ve Sayıları

80'lerde şer'iyeye sicilleri ışığında Osmanlılarda muhakeme usulleriyle başlayan bu tür çalışmalar 90'larda 14 teze ivme kazanmıştır. Osmanlı Hukukunun uygulanması, mülkiyet kavramı, kölelik, gedik hakkı, kardeş katli meselesi, Mecelle'nin hazırlanışı, şer'iyeye sicillerinin İslam Hukuku açısından tahlili, kanun yolu, mudarebe ortaklığı, yabancıların adli ayrıcalıkları, hırsızlık suçu ve cezası, İslam yargılama hukukunda bilirkişilik, hukuk devleti düşüncesinin Osmanlı devlet yapısına etkisi, özgürlüklerin doğuşu gibi konular incelenmiştir.

2000'lerde oran aynı kalmakla birlikte 20 teze çıkmıştır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: 1858 Arazi Kanunnamesi, İslam Hukuku'nda içtihad, mezhep taassubu ve Osmanlı uygulaması, Osmanlı Hukuk düşüncesinde fıkıh usulü kavramları, Osmanlı tabiiyetinin gelişimi, Ebususuud Efendi'nin Osmanlı

Hukukundaki yeri, Ebussuud fetvaları, İbn Kemal'in fetvaları, toplumda nazari ve tatbiki olarak karz işlemleri, Tanzimat sonrası kanunlaştırma çalışmaları, Cemiyetler Hukuku, Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanununun Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile mukayesesi, Kapitülasyonların adli ve idari modernleşmeye etkisi, şikâyet defterleri ışığında Osmanlı hukuku, İslam Hukukunun uygulanması, 19. yüzyılda evlilik ve nikâha dair düzenlemeler, Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku, Osmanlı Devleti'nde tabiiyet, yabancılara verilen kamu hizmeti imtiyazları.

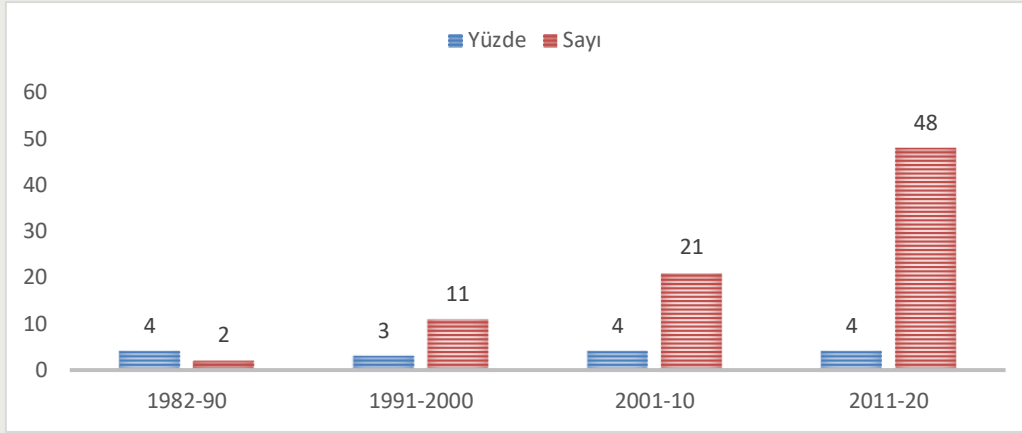
2010'larda da aynı durum geçerlidir. 47 adet tezin konuları şu şekilde sıralanabilir: Adalet ilkelerinin Türk Hukukunda görünümü, Aile Hukuku, müsâdere, Anayasalarda egemenlik anlayışının dönüşümü, Ankara Vilayeti'nde asayiş, suç ve ceza, Arnavutluk isyanlarının İslâm-Osmanlı ceza hukuku açısından incelenmesi, Askeri Ceza ve Disiplin Hukuku, sürgün, bireysel suçlar ve cezalar, Çatalcalı Ali Efendi'nin fetvaları ışığında fıkıh düşüncesi, Çeviri yoluyla kanun yapmak, Ermeni meselesinin hukuki boyutu, evliliğin sona erdirilmesi, evlilik ve boşanma, Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi'nin fetvaları ışığında XVIII. yüzyılda Osmanlı'da hukukî hayat, fikri mülkiyet, gemi kira sözleşmeleri, Taşradan saraya adalet arayışı, hapis ve sürgün cezaları, Kanun-ı Esasi tartışmaları, kıymetli evrakların hukuki ve iktisadi işlevleri, kadınlarının miras hukuku, kırsal kesimde kundaklama ve zehirli cinayet, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'deki küllî kaideler, modernleşmede kadın ve suç, Müslüman-zimmî ilişkileri, Osmanlı Ceza Kanunname-i Hümayunu (1858) esaslarıyla Irak Ceza Kanunundaki (1969) genel ilkelerin Hanefi mezhebine göre mukayeseli tetkiki, Osmanlı'da ta'zir kalkması, Rusçuk'ta suç ve ceza, sivil bürokraside suç ve ceza, suç ve suçlular, Sosyal Güvenlik Hukukunda temel kurumlar, şeriat-kanun ayrımının Hanefi kamu hukuk fikri açısından değerlendirilmesi, ta'zir suç ve cezaları, yaptırım türü olarak teşhir, tıbbî müdahaleden doğan hukuki sorumluluk, aşağılayıcı hoşgörü ve cezai hoşgörü, Trabzon'da asayiş, suç, suçlu ve hapisaneler, arazi hukuku uygulamaları, yasaklanmış içecekler, yargı reformu ve siyaset, fıkıh teori ve uygulamasında yargılama ve infazın aleniliği, adil yargılama ilkesi, mahkemelerdeki sulh ve davaların nicel analizi, yargılama hukukunda tanıklık.

8. İktisat Tarihi

İktisat tarihi kapsamına girebilecek türde konular ayrı bir başlık altında birleştirildi. Bunlar; üretim, tüketim, ticaret, sanayi, iktisadi yaşam, ulaşım gibi doğrudan iktisadi konuların ele alındığı tezler olmuştur. Bunlar tüm müessese tezleri içerisinde %4 oranında temsil edilmiştir (Bkz. Grafik 4). Aynı oranın aşağıdaki grafikte de yıllar içerisinde istikrarlı bir şekilde sürdürüldüğü görülmektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bu çalışmada müessese anlayışı öncelendiği için iktisat tarihinin kapsamına giren bazı kurumsal yapı incelemeleri yukarıda "Kurum ve Kuruluşlar" başlığı içerisine dahil edilmiştir. Grafik 11'den de hatırlanacağı üzere kurumlarla ilgili disiplinler arası

çalışmaların %26'yla en fazla iktisat tarihiyle ilişkilendirilebileceği görülmüştü. Dolayısıyla iktisatla doğrudan ilgili tezlerin oranının buradakinden daha fazla olduğu söylenebilir. Buradaki "İktisat Tarihi" başlığının altına sadece doğrudan iktisadi meselelerle ilgili tezler yerleştirilmiştir.

Grafik 20. İktisat Tarihiyle İlgili Tezlerin Oran ve Sayıları

1980'lerde III. Selim döneminde iktisadi hayat ile II. Mahmud dönemlerinde sanayinin iktisadi ve sosyal organizasyonu ile ilgili iki tez yapılmıştır. 90'larda; İzmir'de 1830-1920 sanayileşme, 19. yüzyılın ikinci yarısında İzmir ve çevresinde sanayi ve ticaret, Osmanlı para sisteminin teorik temelleri, İstanbul'da dericilik, İstanbul'un et ihtiyacının sağlanması, Hicaz demiryolu, Rumeli demiryolları, Trabzon'da ulaştırma ekonomisi, Trabzon-Erzurum- Bayezid yolu, Ankara ve Konya vilayetlerinde kuraklık ve kıtlık konuları incelenmiştir.

2000'lerde; 16. ve 17. yüzyıllarda para ve kullanımı, modern iktisadın Osmanlıya girişi, Osmanlı son döneminde iktisadi düşünce akımları, 16. yüzyılda Anadolu'da sanayi, İstanbul'daki fabrikaların oluşum ve gelişimi, Türk tekstil tarihinin gelişimi, 16. yüzyılda doğu ticareti, 19. yüzyılda Osmanlı- Rus ticari münasebetleri, 18. yüzyılda Osmanlı- Avusturya ticareti, Osmanlı- Venedik ticareti, tiftik ipliğinin Osmanlı-İngiliz ticaretindeki yeri, 18. yüzyılda İstanbul'da ticaret, yelkenli gemilerden buharlı gemilere geçişte ticari faaliyetler, tütün: sosyal, siyasî ve ekonomik tahlili, Çukurova bölgesinde zirai üretim, zeytinyağı, 19. yüzyılda emek istihdamı, teknolojik değişim ve dönüşüm: Elektrik, yenileşme ve buhar makineleri, İstanbul kent içi kara toplu ulaşım hizmetleri konuları ele alınmıştır.

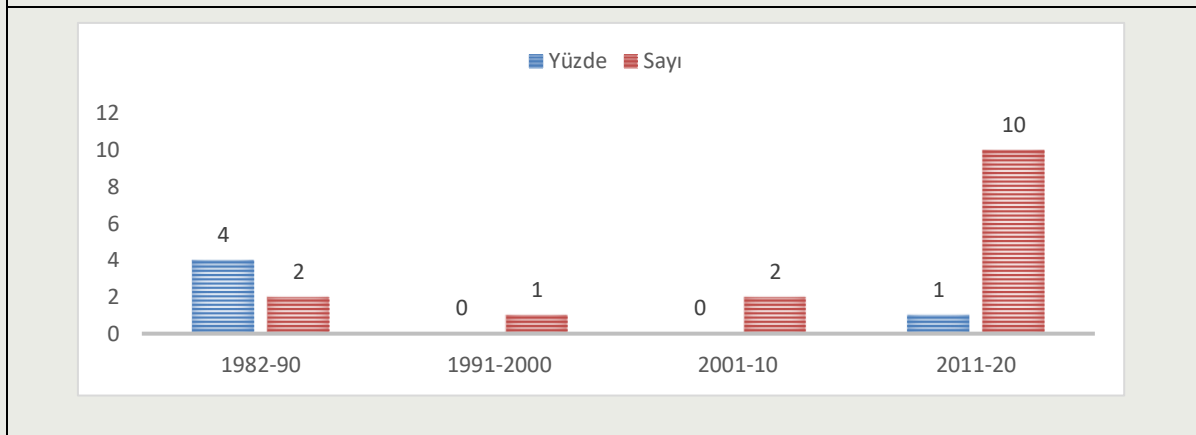
2010'larda; Tokat kalhanesi, İzmir ve çevresinde tarımsal üretim ve ticareti, Tekirdağ sancağında tarımsal yapı, Aydın Vilayeti'nde çiftlikler, Osmanlı'da darlık ekonomisi ve kıtlıklar, 19.yüzyılda Osmanlı tarımının ekonomik ve hukuki yönleri, Dünya-ekonomi sistemi bağlamında 19. yüzyılda Beyrut limanı, İran-Osmanlı ticari ilişkileri (1900-1923), 19. yüzyılda Osmanlı-İran ticari

ilişkileri, 19. yüzyılda Osmanlı Tunası'nda ticaret, II. Meşrutiyetten I. Dünya Savaşına Osmanlı Devleti'nde deniz ticareti, Avusturya Lloyd Vapur Kumpanyası'nın Osmanlı iskelelerindeki faaliyetleri, poliçe kullanımı ve poliçeci esnafı, iç ticaret: Ankara-Konya-Ayntab, 16. yüzyıl fiyat devrimi ve Konya ekonomisi, İstanbul'da gayrimenkul piyasası, Rus Vapur ve Ticaret Kumpanyası, alkollü içeceklerin üretimi, ticareti ve tüketimi, Doğu Akdeniz limanlarında kaçakçılık faaliyetleri, Amasya, Kayseri, Tokat ve Trabzon şehirlerinde dokumacılık, bankacılığın gelişimi ve regülasyon, at yetiştiriciliği, bir sanayileşme stratejisi olarak uluslararası fuarlar, İzmir-kasaba ve uzantısı demiryolu hatları, İstanbul'un ulaşım meseleleri, Edirne'de kırsal alan, arazi ve sosyo-tarımsal yapı, Teselya'da tarım ilişkileri ve çiftlik tarımı, Bursa ve Mihaliç'te ziraat ve ziraat bilgisi, Anadolu ve Balkanlar'da enerji ekonomisi, 1720 İmparatorluk Festivali, Balkan şehirlerinin demiryolu projeleri ve kentsel mimarisi konuları tezlerde incelenmiştir.

9. Kaynaklar

Son başlık altında büyük oranda Osmanlı bürokrasisinin kısmen de ilmiye üyelerinin ürettiği ve tarihi kaynak olarak kullanılabilir malzemelerin incelendiği tezler bir araya getirilmiştir. Bu maksatla burada arşiv belgeleri, diplomatik belgeler, kitabeler ve diğer paleografik, numizmatik ve heraldik malzemelerin merkeze alınarak incelendiği doktora tezleri toparlandı.

Grafik 21. Kaynaklarla İlgili Tezlerin Oran ve Sayıları

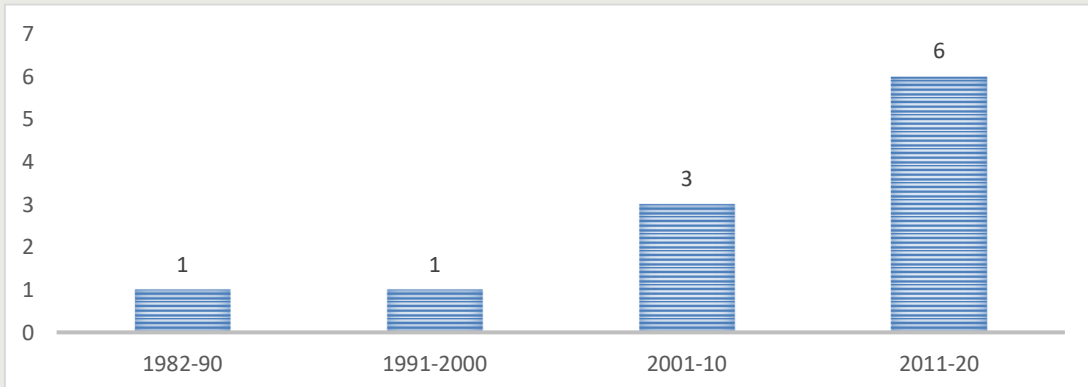
Bu konuya ilgi grafiklerden de anlaşıldığı üzere oldukça az olmuştur. Tüm tezler içerisindeki oran %1'e bile erişememiştir (Grafik 4'te görünen %1 oranını Excel yuvarlama ile bulmuştur. Asıl oranın %0,5 olması gerekir.). 1980'lerde konu hakkında iki çalışma görülüyor: Osmanlı paleografyası ve siyasi yazışmaları ile hüccetlerin diplomatik yönden tahlili. 90'larda ise sadece bir tezle karşılaşmıştır: Beylikler Döneminden itibaren Osmanlı diplomatikasında berat

formu. 2000'lerin ilk on yılında tekrar ikiye çıkan tez konuları şu şekildedir: Osmanlı bürokrasisinde yazı ve Diplomatik bilimi bakımından 16.-17. yüzyıl kadı sicilleri ve bu sicillerin ihtiva ettiği belge türlerinin form özellikleri ve tanımlanması. 2010'larda ise önceki dönemlere nazaran bir artış gözlenmiştir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: İn'âmât Defteri, Sadaret yazışmalarını hâvî bir münşeât mecmuası, Osmanlı- Safevi ilişkilerinin diplomatik dili, İznik Müzesi'nde bulunan Osmanlı dönemi sikkeleri, Osmanlı belgeleri için bir üstveri standardı çalışması: Meşihat arşivi örneği. Bunların yanında yine bu kapsama dahil edilebilecek malzemelerin tarih kaynağı olarak kullanımına dair şu şekilde bazı farklı örneklerle de karşılaşmıştır: Osmanlı kroniklerinde kullanılan Kur'an ayetleri ve tarihçiliğimizdeki yeri, Tanzimat'tan harf devrimine kadar çeviri tarih kitaplarında ön sözler ve son sözler: Çeviri yoluyla tarih yazımına tanıklık, Osmanlı tarihlerinde Selçuklularla ilgili bilgiler, tarih kaynağı olarak 16. yüzyıl divan şiiri, Erken Osmanlıların Tarihsel Arkeolojisi.

10. Diğer Konular

Yukarıdaki başlıklara dahil edilemeyen başka doktora tezleriyle de karşılaşmıştır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: İngiliz cerrah William Wittman'ın gözlemleri, uygulamaları ve raporları, kolera salgını, Çukurova'da doğal afetler ve salgın hastalıklar, Erzurum ve Trabzon vilayetlerinde salgın hastalıklar, kuruluş dönemi Osmanlı fetihlerinde dinin rolü, Türk spor okçuluğunun gelişiminde Osmanlı dönemi.

Grafik 22. Diğer Konulardaki Tezlerin Sayıları

Bunların dışında tarihi coğrafya konusuyla birkaç teze karşılaşmıştır. Aslına bakılırsa tarihi coğrafya İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümünün çerçevesinde araştırılması gereken bir başlık olarak yer almıştır. Ancak maalesef ki doktora tezlerine dair bu çalışmada konuyla ilgili birkaç teze karşılaşmıştır. Bu durumu Osmanlı tarihçiliğinde ciddi bir eksiklik olarak kayda geçmek gerek.

Türk tarihçiliğinin bu konuda içerisinde bulunduğu durum hakkında; uluslararası sempozyumlarda yurt dışından katılım sağlayan bildiri sahiplerinin kullandığı haritalarla Türk üniversitelerinden akademisyenlerin kullandığı haritaların basit bir karşılaştırması bile fikir verebilir. 39 yıl boyunca tarihi coğrafya kapsamına girebilecek doktora tezleri şu şekildedir: Erzurum'un 19. yüzyıl tarihi coğrafyası, 19. yüzyılda Kütahya'nın tarihi coğrafyası, Şehrizor'un tarihi coğrafyası, Kuzey Marmara sahilleri ve şehirleşmesi.

Değerlendirme ve Tespitler

Bu çalışmada; Türk üniversitelerinde 1982-2020 yılları arasında tarihle ve Osmanlıyla ilgili yapılmış doktora tezleri içerisinde, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihinin kapsamına girebilecek konuların ele alındığı tezler tespit ve tasnif edilmiş, ardından 39 yıl boyunca incelenen konularla ilgili nasıl bir eğilim olduğunu görmek üzere bir nevi konu kataloglaması yapılmıştır. Çalışmanın başında karşımıza çıkan en önemli sorun, taranacak tüm bu tezlerin hangilerinin konularının, müessese anabilim dalının kapsamı dâhilinde olduğunun tespiti olmuştur. 1961'de İstanbul Üniversitesi Tarih bölümü tarafından bu kürsüde incelenebilecek konular için çizilen çerçeve yardıma yetiştirilmiştir. Ancak yapılacak tasnifleme için bu çerçeve yerine büyük oranda aslına sadık kalınarak oluşturulan yeni bir çerçeveye ihtiyaç hissedilmiştir. Bu çalışmada ortaya konan çerçeve ve tasnifleme çabası daha önce de belirtildiği üzere bir denemedir. Geliştirmeye muhtaç ve eleştiriye açıktır. Bu itibarla denemenin şahsi bir çabanın ürünü olduğu unutulmamalıdır. Aşağıda tasniflemedeki başlık sıralamasına uygun şekilde çalışma boyunca gözlemlenen hususlar üzerinde durulacaktır.

1. Kurum ve Kuruluşlar

a. Müessese tarihçiliği denilince akla genellikle klasik dönem teşkilatları gelse de kurumlarla ilgili tezlerin önemli bir bölümünün yakınçağa yönelmiş olduğu gözlenmiştir. Yani modernleşme dönemi kurumları daha fazla incelenmektedir. Ancak bu çalışmada modernleşme sürecindeki kurumların bazısının Cumhuriyet kurumlarıyla kesiştiğini de gözden ırak tutmamak gerek.

b. 1980'lerden 2010'lara kadar genel eğilim Osmanlı'nın temel kurumlarını incelemek olmuş, merkezi yönetim, vakıf ve ordu gibi temel bazı kurumlarda yoğunlaşmalar görülmekle birlikte diğer konularda çeşitlilik de kendini göstermiştir. 2010'larda yoğunlaşmalar devam ederken tez sayısındaki artışa da paralel bir şekilde konu çeşitliliği muazzam derecede artmış ve hemen hemen her tür kurum inceleme konusu olmuştur. Yani merkezi konumdaki kurumların detayları incelendiği gibi kıyıda köşede kalmış kurumlar dahi tezlere konu olmuştur. Bunun yanında halen temel bazı kurumların doktora tezi olarak incelenmediği de gözlenmiştir. Mesela mabeyn-i hümayun gibi çok önemli bir kurum ya da bazı nezaretler halen bir doktora tezinin konusu olmamıştır.

c. Kurumlarla ilgili çalışmalarda sevindirici bir husus disiplinler arası çalışmalara epey yer verilmiş olmasıdır. Ancak karşılaştırmalı çalışmaların neredeyse hiç yapılmamış olması önemli bir eksiklik. Kurumlara ilişkin bu kadar çok çalışmadan sonra artık karşılaştırmalı çalışmaların zamanının geldiği söylenebilir.

2. Merkez Dışı Bölgeler

a. Taşrayla ilgili tezlerin bir bölümü sadece idari yapıyla ilgilenmemiş, sosyo-ekonomik ve toplum yaşamına dair anlatılar da içermiştir.

b. Çalışmaların modern döneme kayma eğilimi taşra çalışmaları için de geçerli görünüyor.

c. Taşrayla ilgili oldukça fazla tez çalışması yapılmıştır. Öyle ki yalnız başına taşra çalışmaları kurumlara dair tez çalışmalarına sayıca yaklaşmıştır.

d. Haritalarla dönemlerine göre tez yapılan ve yapılmayan yerler gösterildi. Bazı bölgelerde yoğunlaşmalar görülüyor. Genel olarak bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında kalan yerler diğerlerine nazaran daha fazla incelenmiştir. Haritalarda görüldüğü üzere hem Türkiye sınırları içerisinde hem de dışarısında incelenmemiş şehirler bulunmaktadır. Elbette bunlar tez konusu olarak belirlenebilir. Ancak bundan sonra yapılabilecek taşra çalışmalarında daha fazla yeni yaklaşımlar, farklı sorunsallar, interdisipliner çabalar ve en önemlisi de karşılaştırmalı çalışmalar denenmelidir. Zira bu zamana kadar taşrayla ilgili ciddi miktarlarda çalışma yapılmış olması, zaman zaman birbirinin tekrarı olan tezlere dönüşmeyi beraberinde getirmiştir. Böylesi bir durum bundan sonraki çalışmalarda yeni yaklaşımların denenmesini zaruri kılıyor. Umut verici şekilde incelenen bazı çalışmalarda şehirlerin birbirleriyle karşılaştırıldığı ya da modernleşmeyle ahalinin ilişkisine odaklanılması gibi konularla karşılaşıldığı söylenebilir. Birbirinin tekrarı olmayacak bu tür çalışmalar yeni yaklaşımlarla ve yeni sorunsallarla artırılabilir.

3. İlim, Bilim, Kültür ve Edebiyat Hayatı

a. Bu alana dair çalışmaların oranı her on yıllık süreçte düzenli bir şekilde artmıştır.

b. Çalışmaların önemli bölümünü tarihçiler değil formasyonları gereği edebiyatçılar yapmıştır. Ayrıca kitaplara dair çalışmalar, edebiyatçıların yanında pozitif bilimler ve İslami ilimlerle ilgili formasyona sahip öğrenciler ve hocalar tarafından yürütülmüştür. Farklı disiplinlere mensup bu araştırmacılar çalışmalarıyla müessese alanına önemli katkılar sağlamışlardır. Nitekim bu tür çalışmalar %27 gibi yüksek bir orana sahiptir. Bu haliyle bu çalışmaların Osmanlı müessese çalışmalarının diğer anabilim dallarından oldukça yüksek oranda çıkmasına önemli boyutta katkı sağladığı söylenebilir.

c. Edebiyat alanında roman ve şiire ilginin oldukça fazla olduğu, Osmanlı romanlarında neredeyse her tür meselenin doktora tezi olarak incelendiği anlaşılmaktadır.

d. Bazı konulardaki yoğunlaşmanın yanında doktora çalışmalarındaki sayıların artışına paralel bir şekilde çeşitlenmenin de arttığı anlaşılmaktadır.

e. Başlangıçta tarih kitaplarına ilgi diğerlerine nazaran belirgin şekilde fazla iken ilerleyen yıllarda diğer alanlardaki eserlerin incelenmesinde ciddi bir artış görülmüştür. Bunun yaşanmasında diğer disiplinlerden araştırmacıların daha fazla kitap incelemeye başlamalarının yanında tarihçilerin artık eskisi kadar kitap edisyon ve kritiğini doktora çalışması olarak tercih etmeme eğilimlerinin etkisi olmalıdır.

4. *Sanat ve Mimari*

a. 1980'lerden beridir sanat ve mimariye doktora tezi düzeyinde yoğun bir ilgi görülmektedir. Ancak ilerleyen yıllarda tez sayıları artsa da oran açısından düşüş yaşanmıştır. Çok çeşitli konular disiplinler arası yöntemlerle çalışılmıştır.

b. Sanat ve mimariyle ilgili konular kültür ve edebiyatta olduğundan daha fazla bir şekilde disiplinler arası çalışmayı gerektirmektedir. Zira bu alanlara ilişkin teknik ve bilimsel bilgiye olan ihtiyaç, bu çalışmaları yürütenlerin neredeyse tamamının tarih dışında formasyona sahip araştırmacılardan olmasını zaruri hale getirmiştir.

c. Sanat ve mimarinin katkısı %15 gibi büyük bir oranda gerçekleşmiştir. Bu yönüyle müessese konularının incelenmesinde oranın artışında ciddi katkı sağlamışlardır. Daha da önemlisi alanları itibariyle tarihçilerin gerçekleştirmesi mümkün olmayan bu tür teknik ve sanatsal çalışmalar, Osmanlı müessese alanına vazgeçilmez ve bulunmaz bir şekilde hizmet etmektedir.

5. *Toplum*

a. Toplumsal meselelere olan ilgi 90'lar ve 2000'lerde artarken 2010'larda diğer konularla karşılaştırıldığında sayısal olmasa da nispi bir azalma görülmektedir.

b. Genel olarak etnik ve toplumsal unsurlar, sosyal yaşama dair tezler yoğunluklu görünüyor.

c. 2010'larda etnik unsurlara, kadın çalışmalarına, göç ve tasavvuf konularına belirgin bir yönelme fark ediliyor.

6. *Biyografiler*

a. Biyografiler müessese çalışmaları içerisinde %5 oranında temsil edilmektedir.

b. Devlet adamları, komutanlar, padişahlar, mimarlar, sanatçılar, din adamları, bilim adamları, düşünürler ve tarihçilerin hayatları incelenmiştir.

c. Bunlar içerisinde en çok ilgiye mazhar olanlar her zaman devlet adamları olmuştur.

d. Padişahların birkaçı dışında doktora tezi düzeyinde biyografik bir çalışmasının olmaması oldukça ilginç görünüyor. Tek başına bu gösterge bile Türkiye'deki biyografi çalışmalarının yetersizliğinin işareti olabilir.

7. *İktisat tarihi*

a. İktisat tarihinin kapsamına girebilecek türde çalışmalar %4 gibi oldukça düşük bir oranda kalmıştır. Ancak bu oran kurumlarla ilgili tezlerde yer alan disiplinler arası çalışmayı gereken çalışmalar dahil edilmeden elde edilmiştir. Onlar hesaba katılırsa daha fazla oran çıkacağı aşikardır. Nitekim kurumlarla ilgili tezlerin %24'ü iktisat tarihi ile ilişkilidir.

b. Ticaret, sanayi, tarımsal üretim, finans sistemi ve ulaşım gibi konular incelenmiştir.

8. *Kaynaklar*

a. Tarihsel materyaller doktora tezi olarak neredeyse hiç ilgi görmemiştir. Tüm tezler içerisindeki oranı %0,5'te kalmıştır.

b. Bu tür konularla daha çok ilgilenilmesi gerektiği açıktır.

9. *Diğer*

İlgiye ihtiyaç duyan bir diğer konu tarihi coğrafya olmuştur. 39 yıl boyunca sadece birkaç tez kaleme alınmıştır. Bu durum, coğrafyacılarla iş birliğini artırmanın gerekliliğini açık bir şekilde göstermektedir. Bu konuda maalesef daha çok kat edilecek yol var gibi görünüyor.

Sayıları dört bini aşan tezleri inceleyen bu çalışmanın ilk kısımları neredeyse sadece grafiklerden oluşmuştur. Zira bu kadar çok veri ancak grafiklerle anlamlı hale gelebilirdi. 39 yıl içerisinde tespit edilen 4293 doktora tezinin 2159'u yani neredeyse yarıya yakını müessese anabilim dalıyla ilgili bulunmuştur. Böylesi bir oranın ortaya çıkmasının temel sebebi, bu çalışmada taramalarda karşılaşılan tezlerin sadece konusuna odaklanılmış olmasıdır. Yani tezlerin tarihin diğer anabilim dallarınca yahut da farklı disiplinlerce üretilmiş olmasına bakılmamış, tez konusunun sadece Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti alanının kapsamına dahil edilip edilemeyeceğine dikkat edilmiştir. Bilindiği üzere üniversitelerimizin ve enstitülerimizin birçoğunda müessese anabilim dalı aktif olarak faaliyette değildir. Bununla birlikte buralarda müessese anabilim dalının konularına girebilecek türde tezler üretilmektedir. Dahası edebiyat, mimarlık ve güzel sanatlar gibi disiplinlerce de Osmanlılarla ilgili üretilmiş birçok doktora tezi bulunmaktadır. Haliyle bütün bunları yok saymak mümkün değildir. Bu yüzden çalışmada, tezi yürüten hocanın yahut da enstitünün anabilim dalına bakılmaksızın tezin konusuna ve mevzubahis çerçeveye girip girmediğine odaklanılmıştır. Bununla birlikte elbette burada incelenen tezlerin bütününe müessese anabilim dalının tanımı altında ele alınmış çalışmalar olduğu iddiası taşınmıyor. Esasen bir tarih çalışmasında özne Osmanlı olduğunda müessese ile yeniçağ yahut da yakınçağ anabilim dalları arasında metodoloji ve kaynaklar açısından çok da ciddi bir fark yoktur. Üstelik bu alanlar arasında ayrışmadan ziyade çok daha fazla ortak çalışmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Buna bir de

alanların muhteviyatının iç içe geçmişliği eklenince müessese çalışmalarını, ortak çalışmalar bir kenara diğer disiplinleri de işin içine katmak suretiyle disiplinler arası çalışmalar düzeyine çıkartmak elzem görünüyor. Böylelikle daha kapsamlı ve daha değerli çalışmalar elde etmek mümkün hale gelebilir. Bu yüzden yukarıda çerçevesi çizilen türde tezler bu çalışmanın temel veri kaynağı olarak belirlenmiştir. Bu yaklaşım, belki de müessese çalışmalarının yönünün tespitine ve yeni açılımlar önermeye daha fazla imkân sunacaktır. Esasında müessese çalışmaları belirli bir düzeye erişmiş durumdadır. Kuşkusuz bu konuların artık daha fazla disiplinler arası ve karşılaştırmalı bir şekilde incelenmesi Türk tarihçiliğinin ve müessese anabilim dalının gelişimi açısından önemlidir. İncelemelerde memnuniyet verici bir şekilde kıymetli örneklerle de karşılaşmıştır. Bunların sayısının artırılması gerekmektedir. Kuşkusuz Osmanlı'yı ve kurumlarını tarihte benzersiz ve dünyadan izole bir varlıkmiş gibi görmekten kurtulmanın yolu karşılaştırmalı çalışmalardan geçmektedir.

Kaynaklar

- Gökbilgin, Tayyib (1977). *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Günay, Durmuş ve Aslı Günay (2011). "1933'ten Günümüze Türk Yükseköğretiminde Niceliksel Gelişmeler", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, I(1), 1-22.
- İpşirli, Mehmet (2015). "Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi", *Tarih İçin Metodoloji*, Ahmet Şimşek (Ed.), Ankara: Pegem Akademi, 59-61.
- Terzi, Arzu (2004). "Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı'nın Tarihi", *Cumhuriyetin 80. Yılında Üniversitelerde Tarih Öğrenimi, Araştırmaları ve Yayınları Semineri*, İstanbul: Globus Dünya Basınevi, 285-302.

<https://istatistik.yok.gov.tr/>